D a n P O P E S C U

Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Ştiinţe Economice
"Lucian Blaga" University from Sibiu, Faculty of Economic Sciences

Cataclisme economice care zguduie lumea
- geneză, evoluţii, pronosticuri -

Economical earthquakes which shake the world - genesis, evolutions, forecasts

What are the economic, economic – financial crises and how did they evolve along the years? Which were and which are their motivations? Is the present economic financial crisis comparable and compatible with the one during 1929 – 1933, the one in 1972, or 1997 – 1998, absent mostly with emerging states in South – East Asia? These are complicated questions with complicated answers that we offer from Romanian outlook, a European and Universal one by taking into account our research.

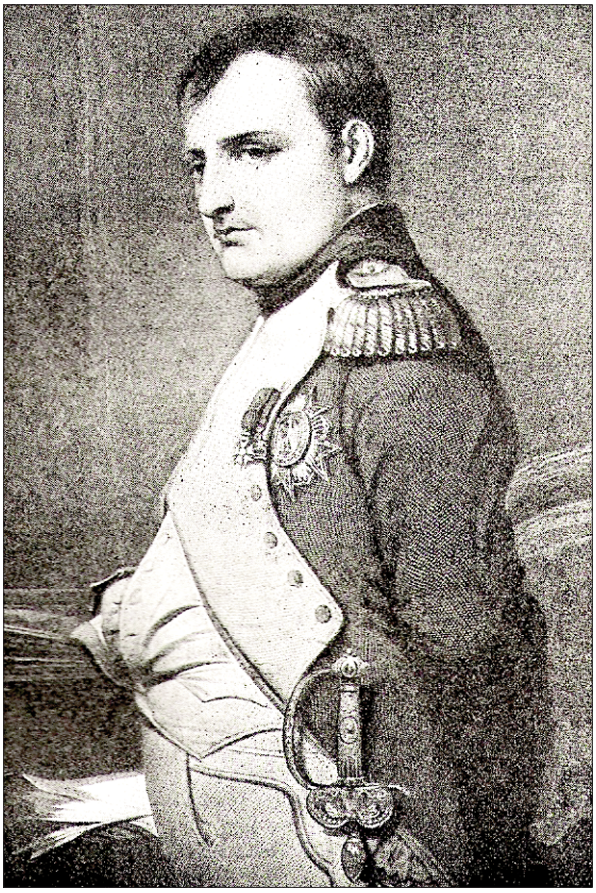
Keywords: Keywords: economic-financial crisis, emerging states, International Monetary Fond, Jean Baptiste Say.

Institution's address: Calea Dumbrăvii, nr.17, Sibiu, , România, tel: +40-(269) 21.03.75, fax: +40-(269) 21.03.75, e-mail: *economice@ulbsibiu.ro*

Personal e-mail: *dan.popescu@ulbsibiu.ro*

"Primus in orbe deos fecit timor"
Statius, „Tebaida"

În pofida unor declaraţii optimiste, „G–20", de la Washington, dinspre sfârşitul anului trecut, nu a fost deloc un nou „Bretton Woods". Nici nu avea cum să fie. „Bretton Woods" a făcut posibilă crearea FMI, dar, de această dată, pentru o instituţie de acelaşi tip cu activitate îmbunătăţită, lucrurile au rămas destul de confuze. Analiza actualei crize economico–financiare mondiale nu a făcut deloc obiectul unui consens. Statele Unite nu au fost şi nu sunt deloc dispuse să accepte reglementări internaţionale pe propria lor piaţă financiară şi chiar unele ţări ale U.E. gândesc astfel.În plus, „Casa Albă" a anunţat că se va opune oricărei cereri de a frâna speculaţia şi de a reglementa fondurile speculative pe plan internaţional. S-a preconizat crearea unui „Sistem de alertă" pentru crizele internaţionale. Dar, cum să acţioneze acesta, dacă prerogativele nu îi sunt recunoscute de „cei mari"? Creditul continuă să rămână în mare suferinţă. Există şi speranţa, nemărturisită, a unora, că se va reuşi „exportul" crizei şi al efectelor sale, la alţii…

Marele Napoleon Bonaparte, a cărui "încăpăţânare" de a nu pierde bătălii a contribuit esenţial la declanşarea în Anglia, în 1815, a unei crize de supraproducţie

…Cauzele crizei economico–financiare actuale rămân dar „obiect de dezbatere”. Dar ce este criza, care este geneza ei, care este desfăşurarea ei, cum se poate acţiona „anticriză” spre folosul tuturor? Un studiu mai amplu ce examinează marile crize economice mondiale din secolele XIX, XX şi de acum va înlesni în acest sens.

În „ochiul ciclonului”…

Coordonate ale evoluţiei

…Crizele economice – forme grave de perturbare a vieţii economice. În raport cu evoluţia societăţii, asemenea crize nu reprezintă o noutate. Da, dacă în orânduirile precapitaliste s-au manifestat mai ales crize de subproducţie, neexistând premisele necesare pentru obţinerea unor producţii mai mari, odată cu trecerea la marea producţie de fabrică, odată cu dezvoltarea accentuată a forţelor de producţie, crizele au fost de „supraproducţie”. „Supraproducţia” care defineşte crizele nu reprezintă o producţie ce depăşeşte necesităţile societăţii, acestea rămânând deseori descoperite. Ea se vădeşte ca atare comparativ cu cererea solvabilă de bunuri şi servicii a populaţiei. A fost şi este „poarta de intrare” spre crizele financiare.

…Istoricii economişti apreciază că prima criză economică de supraproducţie a avut loc în Anglia, la începutul secolului XIX. Mai exact, în 1815. Aceasta „zdruncină piaţa engleză, aruncând numeroşi lucrători în drum, provocând răscoale şi sfărâmarea maşinilor”, notează profesorii Ch. Gide şi Ch. Rist în valoroasa lor „Istorie a doctrinelor economice de la fiziocraţi până azi”. Criza a avut drept cauză eroarea manufacturierilor englezi care, speculând pacea apropiată – marele Napoleon se prăbuşea – îngrămădiseră în uzinele lor, în vederea exportului, stocuri depăşind cu mult nevoile continentului. În 1818, „o nouă slăbiciune comercială, urmată de noi dezordini populare, de o răscoală în Anglia”. În 1825, o a treia criză, mai gravă, provocată, se pare, de creditele exagerate acordate pentru pieţele noi deschise în America de Sud. În Anglia, dau atunci faliment 70 de bănci, se ruinează numeroase întreprinderi, efectele de aici se repercutează şi asupra unor ţări vecine.11 ani mai târziu, o astfel de criză s-a extins din Anglia în Statele Unite, afirmând mai mult globalitatea proceselor economice în condiţiile producţiei moderne, ale intensificării schimburilor economice dintre ţări. Criza economică de „supraproducţie” din 1847 – 1848 a fost deja o criză mondială, lipsa de echilibru economic vădind, practic, dimensiuni la scara Terrei. S-au manifestat, apoi, crize economice în 1857, în 1866, în 1873, în 1882, în 1890, în 1900 – anvergura şi profunzimea lor amplificându-se, pe măsura trecerii dezvoltări capitaliste de la stadiul liberei concurenţe la cel „clasic”. Simptomatic pentru natura şi urmările unor asemenea crize este faptul că primul război mondial a fost precedat de o criză economică de supraproducţie destul de puternică. Urmarea imediată a fost restrângerea, severă şi imediată, a producţiei, creşterea preţurilor, penuria unor produse de primă necesitate. Situaţia a decurs potrivit aceluiaşi scenariu: falimentele s-au înmulţit, fabricile şi întreprinderile s-au închis, oamenii au fost puşi pe drumuri, mulţi şi-au pierdut locuinţele, au proliferat sărăcia, promiscuitatea. Dramelor uzuale, terne ale vieţii li s-au adăugat altele, cu declanşare bruscă, brutală, la o scară întinsă, sporind considerabil durerile, proliferând sensibil necazurile, spulberându-se visurile, întunecându-se aspiraţiile…

În ochiul ciclonului

Jean Baptiste Say, primul profesor de Economie Politică la “College de France”

Fusese însă spus destul de puţin. Cu o violenţă nemaiîntâlnită, afectând în mod fundamental economia tuturor ţărilor, în toate segmentele ei – industrie, agricultură, construcţii, comerţ, transporturi, etc. – a acţionat marea criză economică din anii 1929 – 1933… Erau mult prea departe vremurile în care Jean Baptiste Say (1767–1832) – francezul care, printre altele şi în mod paradoxal, a discreditat, într-o măsură, prima şcoală franceză de economişti, în speţă marea şcoală a fiziocraţilor, înlesnind economiei politice clasice engleze, cu Adam Smith pe primul plan, marea ei expansiune – promova serenic „teoria debuşeelor”, pornind de la consideraţii reale, dar finalizând într-un teren „opac”, pe care nici nu-l pătrundea şi nici nu-l stăpânea îndeajuns. Say arăta: „moneda este numai un intermediar. O dobândeşti pentru a te scăpa numaidecât de dânsa şi a o schimba pe un nou produs… Schimburile terminate, găseşti că s-au plătit produse cu produse”… „Mărfurile îşi servesc reciproc

de debuşee şi interesul unei ţări care produce mult este ca celelalte ţări să producă cel puţin tot atât". Say întrevedea deja fraternitatea popoarelor. „Teoria debuşeelor va schimba politica lumii", afirma el. Din perspectiva teoriei debuşeelor, crizele de supraproducţie, deja semnalate de E. Garnier (1801 – 1841) ca „o posibilă supraîncărcare a pieţelor", aproape că nu există, sunt „fenomene neglijabile", preciza J.B.Say. „Oferta totală a produselor şi cererea totală a lor sunt, în mod necesar, egale, căci cererea nu este altceva decât masa totală a produselor create. O supraîncărcare ar fi deci o absurditate. Ea echivalează numai cu o abundenţă generală a bogăţiilor şi bogăţiile sunt lucruri de care naţiile sunt tot atât de puţin stânjenite ca şi particularii. Ceea ce este posibil este numai o rea conducere a mijloacelor de producţie şi ca urmare a supraabundenţă a cutărui sau cutărui produs, o supraîncărcare parţială". În „Scrisori către Malthus" Say mai relevă: „crizele sunt un fenomen esenţialmente trecător", „libertatea industrială ar suferi, prevenindule"…

Mai profund, mult mai pragmatic, mai nuanţat decât Say, Jean Charles Leonard Simonde de Sismondi (1773 – 1842), scria în volumul său „Nouveau Principes d'Economie Politique" că, dacă, în loc de a judeca „in abstracto", economiştii ar fi privit lucrurile în detaliu, dacă, în loc de a considera produsele, s-ar fi uitat şi la oameni, nu ar fi admis îndreptarea atât de firească, de uşoară, automată, prin acţiunea exclusivă a preţurilor, a discrepanţelor dintre producţie şi consum. „Creşterea ofertei, în cazul în care ea ar fi insuficientă pentru a răspunde unei cereri progresive, nu strică nimănui ci profită tuturor. Este adevărat. Însă resorbţia unei oferte supraabundente, când nevoile nu cresc atât de repede, nu se face atât de uşor. S-ar putea crede că de pe o zi pe alta capitalurile şi munca ar putea părăsi o industrie care merge rău, pentru a se angaja în alta? De fel…". „Muncitorul – precizează mai departe Sismondi – nu poate părăsi deodată meseria care-l ajută să trăiască, pentru care s-a pregătit printr-o ucenicie adeseori lungă şi anevoioasă şi în care se distinge printr-o îndemânare profesională al cărui avantaj îl va pierde aiurea. Mai degrabă, el va admite să i se scadă salariul, va prelungi ziua de lucru, va sta la lucru paisprezece ore pe zi… şi acelaşi număr de lucrători va produce mult mai mult. Cât despre fabricant, nici acesta nu va părăsi fără să lupte o manufactură în ridicarea şi în amenajarea căreia a pus jumătate sau trei sferturi din averea sa… Astfel încât producţia, departe de a se restrânge în mod spontan, va rămâne aceeaşi sau va creşte poate… Adaptarea se va face, desigur, însă după câtă ruină". De fapt, prin aceste rânduri, în mare măsură, Sismondi nu anulează capacitatea autoreglatoare a capitalismului, ci o condiţionează de realizarea unor principii fundamentale ale „managementului": cunoaşterea amănunţită a pieţei, prevenirea unor situaţii nedorite, acţiunea fără întârziere atunci când diagnosticul este cert. Adam Smith scrisese: „Dacă o ramură de industrie sau o diviziune oarecare de muncă este avantajoasă publicului, va deveni cu atât mai mult pe măsură ce concurenţa va fi mai liberă şi mai generală". Doctrina lui Sismondi în privinţa crizelor economice nu contravine cu nimic acestui principiu al liberalismului economic, aplicat mai ales – nu atât teoria, cât practica economică ne-a demonstrat-o – cadrului naţional…

…Teoria crizelor şi a echilibrului economic a reprezentat, de fapt, un subiect predilect de meditaţie şi creaţie pentru toate şcolile valoroase şi reprezentanţii lor de seamă din gândirea economică universală. Notăm, în acest sens, pe elveţianul Marie Esprit Léon Walras (1834 – 1910), întemeietor al „Şcolii marginaliste de la Lausanne", cercetătorul care, în lucrarea sa „Elemente ale economiei politice pure", abordează echilibrul economic ca o stare care nu se poate realiza decât în condiţiile: a) concurenţei perfecte şi b) economiei statice. Ceea ce l-a făcut pe un alt mare istoric al gândirii economice universale – profesorul E.James – să afirme, credem mult prea absolut, că „teoria walrasiană a echilibrului nu este o descriere a lumii ci numai un instrument de analiză pe care cercetătorii îl pot utiliza, de exemplu, pentru a înţelege originea şi consecinţele dezechilibrelor existente în fapt". Puţin timp după Walras, Knut Wicsell, profesor de economie la Universitatea din Lund, apreciază că „legea debuşeelor" – de care am amintit, n.n. – nu este valabilă într-o economie monetară. Într-o astfel de economie mişcarea preţurilor ar deveni inexplicabilă dacă ne vom gândi mereu că oferta globală este egală cu cererea globală. Mai mult, nu mai este posibil să afirmi că produsele se schimbă contra produse. Practic, ele se schimbă pentru bani. Or, cererea (monetară) de produse poate fi afectată de producţia de metale sau politica bancară fără ca oferta de produse să se modifice. Trebuie să admitem, deci, că factorii monetari pot crea dezechilibre, inegalităţi între cererea şi oferta de mărfuri şi că aceasta poate antrena mişcarea preţurilor… Teoria monetară se impune astfel integrată în teoria generală a fenomenelor economice"… Este scopul căruia i s-a consacrat Wicksell: „A reuşit-o atât de bine că se vorbeşte, adesea, astăzi, de „revoluţia wickselliană" – notează Emile James, prin anii 1960

…Unul dintre contemporanii lui Adam Smith scria despre ilustrul economist: „El va convinge generaţia actuală şi va guverna pe cele următoare". Nuanţările realizate în privinţa genezei crizelor economice mai puţin de Say şi mai mult de Sismondi, Walras, Wicksell etc. par a-i da dreptate… Dar criza economică mondială din 1929 – 1933 atestă sau contestă liberalismul economic promovat de marele economist englez? Îl atestă, dar cu multe, cu multe rezerve.

„Joia neagră" – mâna lungă a „legilor eterne"

…24 octombrie 1929. Este ziua în care a debutat efectiv cel mai cumplit cataclism economic de pe Terra. Se împlinesc, deci, aproape 8 decenii de la dramatica „Joie neagră", cum i-a rămas numele acestei zile în istoria economică a lumii. În nu puține cazuri, explicațiile date tristei joi, celebrei crize economice între 1929 – 1933 ce i-a urmat, au fost simplificate, îngroșate, amputate, amendate ideologic. Dincolo de ele, într-o interesantă lucrare, profesorul Michel Beaud, de la Universitatea Paris VIII, relevă geneza crizei economice privită în general ca un argument cu mare putere de sinteză, din care pornesc – sau pot porni – în modul cel mai logic, numeroase ramificații. În spiritul celei mai nobile tradiții fiziocrate, Michel Beaud arată: „Capitalismul nu este o persoană și nici o instituție. El nu vrea și nu alege. Capitalismul este o logică ce traversează modul de producție. O logică oarbă, obstinantă, de acumulare. Logică ce se sprijină pe producția bunurilor – valoarea lor de întrebuințare, utilitatea lor demonstrată pe piață reprezentând suportul profitului care trebuie să revină capitalului. Este, deci, necesar ca valoarea să fie realizată, ca marfa să fie vândută. În caz contrar, „acumularea" se blochează și apare criza".

Dar, ce s-a întâmplat, de fapt, în acea teribilă zi de joi – „Joia neagră" -, în acel an în care economiile lumii s-au prăbușit din înălțimi? În acei ani, în care situații economice tragice au zdruncinat credințele în liberalismul economic autoreglator, pornit de la ilustrul Adam Smith, urcând pe firmamentul doctrinelor economice, tot mai sus, steaua unui alt economist englez, lordul John Maynard Keynes? Vom încerca o abordare interogatoare a acelor ani, a motivațiilor lor mai adânci, care au făcut să explodeze destinele ce până atunci păreau fericite, care au generat multă sărăcie, lipsuri și disperare, în chiar țările dezvoltate ale lumii acelui timp… O întrebare la care ne-am străduit să răspundem implicit a fost aceasta: Istoria se repetă, este sigur, dar cum și când? Criza economico – financiară, depresiunea economică mondială de astăzi des invocată de nu puține foruri economice și economiști cunoscuți, este oare asemănătoare cu criza din 1929 – 1933? Ne așteaptă zile la fel de teribile?

… În 1918, în Statele Unite, republicanii cuceresc majoritatea în Camera Reprezentanților, iar în 1920, W.G.Harding, tot republican, este ales președinte al Americii. Idealurilor „mondializatoare" care îl animaseră pe fostul președinte Wilson, președintele Harding le opune convingerea sa: „Am în America noastră o încredere care face inutilă reuniunea unui consiliu de puteri străine, care să ne indice îndatoririle ce ne revin. Numiți aceasta, dacă doriți, egoism naționalist, dar eu consider că este o inspirație de fervoare patriotică. Să salvăm America, mai întâi! Să exaltăm America, în primul rând!"… Evoluția economică a SUA era, în acel timp, din ce în ce mai bună.

De altfel, nimic nu lăsa să se întrevadă necazuri în America ultraprosperă a anilor '20 – nota Ronald Craig, un cercetător al domeniului. Țara cea mai bogată din lume cunoștea un boom bursier neîntrerupt. În anul 1928, președintele Hoover anunța sfârșitul sărăciei în această țară „parcă de utopie", care devenise Statele Unite: „Scopul nu este încă atins – sublinia președintele -, dar dacă vom putea menține politica urmată de opt ani încoace…în curând, vom vedea zorii zilei când sărăcia va fi surghiunită de această națiune"… Este sigur că America avea o economie în plină expansiune. [ara care a inventat producția de masă s-a lăsat subjugată de bunurile de consum. Mentalitatea „a avea mai mult decât vecinul" era la zenit. Moda, publicitatea, presiunea în creștere a vânzărilor întreținеau o atmosferă de fast…

Și mai era fenomenul tipic american, nu numai cultul reușitei, ci și idolatria noului îmbogățit. În ianuarie, 1929, publicația Magazin Time a ales ca omul anului pe Walter P. Crysler magnatul automobilului, care cumpărase societatea fraților Dodge, pentru 160 milioane de dolari, și hotărâse să construiască „cel mai mare zgârie nori din lume", o clădire gigantică de 68 de etaje. Cei care gândeau și simțeau ca el nu încetau să repete: „Business – ul este cea mai mare întreprindere a Americii"… Oamenii își mobilizau economiile, își vindeau casele și se îndatorau tot mai mult, pentru a cumpăra acțiuni…

Se considera că totul este posibil. Un alt simbol al Americii devenise deja multimiliardarul de mai târziu, Howard Hughes – bărbat înalt, solid, cu cărarea pe mijloc și zâmbet cuceritor. Cel ale cărui scandaluri sentimentale cu marile staruri de cinema Jane Russel, Ginger Rogers, Joan Peters, Ava Gardner ș.a., constituiau deliciul redactorilor mondeni, cel care, după multe tribulații, evenimente misterioase și angoase vecine cu nebunia, va sfârși, în 1976, în vârstă de 71 de ani, într-un avion taxi: un bătrânel cocârjat, în greutate doar de 40 de kg, cu barba lungă de 40 de cm, cu unghii curbate care nu mai văzuseră foarfeci de ani de zile, cu trupul purtând semnele damnate ale seringilor cu droguri. În 1929, Howard Hughes era însă în plin urcuș spre piscurile gloriei. El spunea: „Vreau să fiu cel mai mare aviator al lumii, cel mai mare producător de cinema, omul cel mai bogat din lume". Toți îl admirau, nu puțini erau cei care îl credeau și care începuseră, la rândul lor, să se creadă și ei niște Howard Hughes. Progres, optimism, robustețe. Mass– media avea culoarea roz…

Dar, la 23 octombrie 1929, piața a început să înghețe: s-a înregistrat o scădere sensibilă pentru „New York Stock Exchange". În toată țara, speculatorii au încercat să se convingă că piața își va relua suflul. În ziua următoare, însă, la 24 octombrie, cursul acțiunilor au oscilat și pe urmă s-a prăbușit. Acțiunile U.S. Steel, care costaseră 261,75 dolari la nivelul lor cel mai bun,

s-au deschis cu 205,50 dolari, ca să scadă în curând la 193, 50 dolari. Acţiunile General Electric, care se schimbau cu peste 400 de dolari câteva săptămâni înainte, s-au deschis cu 513 dolari şi au căzut la 283 dolari… Volumul vânzărilor a devenit, curând fenomenal. „Teleimprimatoarele băteau constant, în întârziere faţă de scăderea cursurilor. Deja, înainte de prânz, se înregistrau vânzări uluitoare, la preţuri mici. În toată America, în sălile consiliilor de administraţie, teleimprimatoarele anunţau o înspăimântătoare degringoladă…" „Laissez – faire, laissez – passer, le monde va de lui męme" – spuneau fiziocraţii. „Il mondo va da se" – spunea şi Adam Smith. Din păcate, lumea economică nu se îndrepta în sensul aşteptat, ci în direcţia unei prăpăstii pe care, pe măsură ce te apropiai, o vedeai tot mai adâncă, mai înspăimântătoare…

…Panica s-a instalat. Agenţii şi poliţia călare au invadat Wall Street–ul, spre care se îndreptau mulţimi speriate. A fost văzut un om ieşind de la bursă şi, în hohote isterice, s-a urcat în biroul de la etajul 20 al unei clădiri din apropiere, de unde a sărit pe geam. Un agent de schimb şi-a chemat soţia la telefon, a anunţat-o că erau ruinaţi şi i-a spus adio, apoi de la capătul firului s-a auzit o împuşcătură… Aceasta a fost „Joia neagră", în care s-au vândut 12.894.650 de acţiuni, la preţuri care spărgeau in ţăndări toate speranţele şi toate visele acelora care fuseseră posesorii lor… Şi panica a continuat: marţi, 29 octombrie, a rămas ziua cea mai teribilă pe care a cunoscut-o, vreodată, vreo bursă din lume… La ora 14, erau vândute 13 milioane de acţiuni, un nou şi fantastic record… Pe urmă, panica a cuprins întregul New York. Mai multe sinucideri au avut loc din înălţimile podului de pe Brooklyn… Când ziua s-a terminat, un capital evaluat la 1 miliard de dolari, s-a pierdut ca un fum… În fiecare zi, în timpul primelor 15 zile din noiembrie, acţiunile au căzut fără întrerupere. La mijlocul lui noiembrie , preţul unei acţiuni General Motors scăzuse de la 72,75 dolari la 36 dolari, a unei acţiuni New York Central de la 256 dolari la 160 dolari, iar preţul unei acţiuni U.S. Steel s-a prăbuşit de la 261,75 dolari, la 150 dolari…

Statele Unite au intrat în anii cenuşii ai marii depresiuni. Venitul naţional a scăzut de la 81 miliarde de dolari, în 1929, la 41 miliarde de dolari în 1932, cam în aceeaşi proporţie diminuându-se şi patrimoniul posesorilor particulari de bunuri. În trei ani, au fost înregistrate 85 mii de falimente, lăsând un pasiv cumulat de 4,5 miliarde de dolari, 4.500 bănci au fost bancrute, 9 milioane de conturi de economii au fost

New-York, locul unde au debutat două mari crize ecomomice mondiale: 1929-1933 şi 2008-?

"Londra, mult timp capitală a finanţei mondiale"

şterse din condei. Salariile au înregistrat o veritabilă prăbuşire, iar şomajul un salt uriaş. În toate părţile, s-au făcut simţite ravagiile deflaţiei: pentru cei 12 milioane de şomeri; pentru milioanele de familii reduse să trăiască cu un minim posibil. Şi uzinele, dar şi prăvăliile erau goale. Cântecul „Buddy, can you spare a dune" („Amice, împrumută-mi 10 bănuţi"), succesul anului 1932, rezuma acest timp în care şomajul şi sărăcia şi-au agăţat profund cârligele în carnea Americii…

„Marea depresiune" a provocat căderi ale unor imperii financiare din lumea întreagă. În 1932, la Paris, se împuşcă chiar şi calmul financiar suedez Kreuger, supranumit „Regele chibriturilor". Avea bani daţi cu împrumut la firme şi societăţi din 35 de state. Strâns însă cu uşa de partenerii de afaceri, lipsindu-i lichiditatea la momentul oportun şi neputând suporta povara falimentului, a ruşinii, a blamării, a recurs la gestul fatal. Nu numai pentru Kreuger a apărut, însă, portretul în chenar negru şi reportajul sinuciderii în ziare, ci şi pentru alţi industriaşi şi bancheri europeni din domeniul oţelului, cărbunelui, petrolului, industriei uşoare, ale căror întreprinderi şi afaceri au fost hotărâtor compromise de marele cataclism. Lipseau lichidităţile, cădeau producţiile şi se înregistrau adevărate recorduri în ce priveşte şomajul: peste 30 milioane de şomeri pe ansamblul sistemului. Faţă de nivelul anului 1929, în 1933 producţia industrială a Germaniei era de 65%, a Franţei de 77%, a Angliei de 84%. Producţia germană de oţel a scăzut de la 16 milioane tone în 1929, la ceva peste 5 milioane tone, în 1932. S-a înregistrat crahul financiar al unor mari şi – până atunci - solide instituţii, ca Dresdner Bank şi Darmstädter Bank. În 1932, Germania număra 5,5 milioane de şomeri şi 8 milioane de oameni care aveau doar parţial de lucru; se constituie o premisă care a favorizat puternic luarea puterii de către Hitler, blamând trecutul, introducând un regim de severe constrângeri şi restricţii, exploatând slăbiciuni, proslăvind unele reuşite economice şi negociind iluzii la preţuri din ce în ce mai oneroase.

La 20 septembrie 1931, guvernul britanic a luat decizia gravă de a renunţa la etalonul aur, în cadrul imperiului s-au aplicat atunci politici protecţioniste şi au fost introduse tarife preferenţiale. În Franţa, din 154 furnale înalte, au rămas în funcţiune doar 90, în 1931. În industria textilă franceză criza a prăbuşit producţia cu mult chiar sub nivelul celei din … 1913: 35% din producţia anului 1913 la mătase, 60% la produsele din bumbac, 75% pentru producţia de lână. Circa 28% din muncitori erau fără lucru. ţărănimea franceză a suferit, la rândul ei, loviturile crizei, veniturile ei s-au redus la jumătate, sporind proporţional datoriile faţă de bănci. Îndepărtata Japonie, în plină dezvoltare şi afirmare economică, nu putea să scape tentaculelor crizei. În condiţiile de severă depresiune, în decembrie 1931 Japonia a abandonat etalonul aur, yenul devenind astfel o monedă flotantă, care pierdea într-un singur an 57% din valoare.

Adevărate tragedii a cunoscut economia României, ţară mică şi înzestrată, gintă latină la porţile Orientului, cu o viaţă politică şi economică tumultuoasă. Au

O parte frumoasă a Bucureştiului interbelic

„căzut" preţurile la grâu, au „căzut" producţiile, oamenii au sărăcit considerabil. Acţionau curbele de sacrificiu, nu era de lucru, nu erau bani, nu era mâncare, gândurile erau fugare, frunţile erau încruntate. Doar marele Tănase reuşea să le mai descreţească, cu vestitele lui cuplete de la „Cărăbuş", făcând haz de necaz, dar spunând pe faţă, deschis, ofu l de greu şi năduf al românului.

Puterile economice încercau ieşirea din dezastru prin metode dovedite empirice. Se urmărea urcarea preţurilor, pentru a stimula agenţii producători, a le permite reutilări etc. Era foamete şi se ardea grâul. Era frig şi se îngropau cărbunii. Oamenii erau dezbrăcaţi şi unele depozite „en–gros" de produse plesneau de mărfuri. Rezultatele erau însă nesemnificative. Încrederea în sistemul şi tehnologiile economice aplicate până atunci era puternic zdruncinată. A fost aceasta faţa văzută a icebergului. Dar cea nevăzută?...

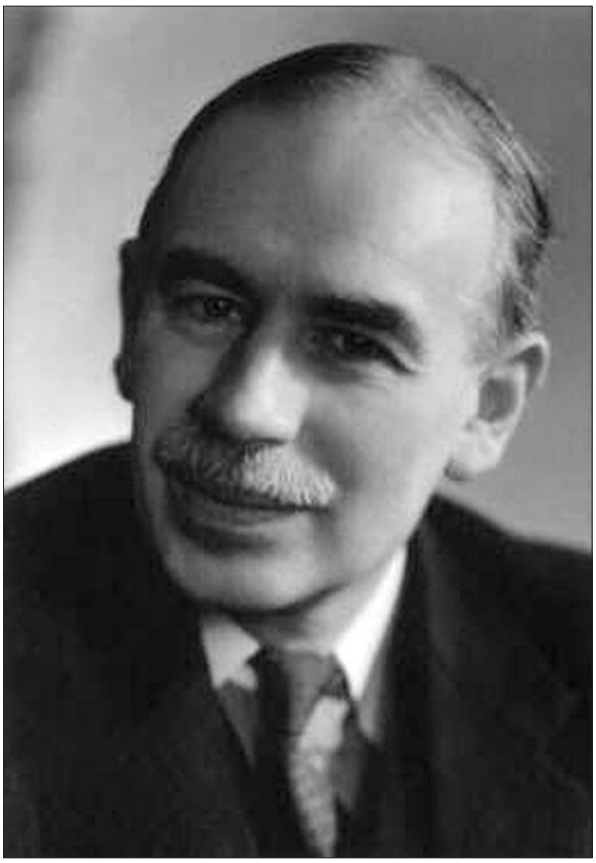
Decupaj "clasic" sub semnul întrebării

...În mod tradiţional, analiştii economici decupează deceniul 1921-1930 în patru tranşe: a) boom-ul din perioada imediată încheierii primului mare carnagiu mondial; b) criza de "reconversie" de după 1921, "mergând" până spre 1923; c) o perioadă de prosperitate, ce se întinde până în 1929; d) marea criză economică mondială ce a debutat în octombrie 1929, până în 1933. Cel mai adesea, abordând aceste etape sunt disociate aspectele monetare (datorii şi plăţi internaţionale) de cele economice (protecţie, schimburi comerciale), pentru fiecare dintre ele realizându-se examinări separate. Dintr-o asemenea perspectivă "clasică", marele cataclism dintre 1929-1933, cu pornirea sa surprinzătoare, spectaculoasă, pare expresia unei incapacităţi funciare a capitalismului de a se autoregla. Mai multe din argumentele relevate de Sismondi, Walras şi Wicksell pledează în această direcţie. O ipoteză de cercetare a perioadei amintite, ipoteză susţinută, printre alţii, de profesorul francez Michel Beaud este însă în măsură să nuanţeze, să adâncească o astfel de optică. Tot ea explică, mai cuprinzător, anii frământaţi economic de până la sfârşitul secolului, poate releva şi examina mai realist scenariile deja desfăşurate pentru primele decenii ale secolului următor, adică ale acestui veac. S-o urmărim în câteva din datele ei esenţiale.

...Pentru deceniul 1921-1930 nu există în fapt "criză şi rezolvare". Aceeaşi criză regresează sau se dezvoltă, sub forme diferite, în anii amintiţi. Cheia în acest sens o oferă examinarea îndeaproape a perimetrului contradicţiilor economice dintre diferitele puteri din acea perioadă... "Distrugeri de război? O enormă datorie publică? Datoria externă ridicată, mai ales faţă de Statele Unite şi Marea Britanie? În Franţa răspunsul a fost invariabil - arată Michel Beaud: «Germania va plăti»". A fost optica cea mai păgubitoare. Este drept, Franţa a plătit considerabil după înfrângerea din 1871. Dar "reparaţiile" cerute de Germania, bine utilizate, au

permis industriaşilor nemţi să exporte mai mult, mai ales cărbune, oţel, produse metalurgice şi mecanice... Or, acum, situaţia era cu totul alta. Capitalismul francez - mai subliniază Michel Beaud - mai disparat ca oricând, rupt între marea industrie şi artizanat, între calmul provinciei şi aventura imperiului, se afla pe un drum care nu-i permitea să valorifice la un nivel dezirabil resursele amintite şi aşa puţine comparativ cu speranţele. Pe de altă parte, în anii 1924-1930, creditele externe obţinute de Germania au fost de 2,5 ori superioare "reparaţiilor" efectiv vărsate de această ţară, ceea ce i-a permis Germaniei nu doar să se aprovizioneze cu materii prime, dar şi să-şi reconstituie stocurile de aur şi devize, să-şi dezvolte investiţiile în străinătate.

Mai departe. În vremea primului război mondial, puterea economico – financiară a Americii s-a amplificat. Investiţiile americane în exterior au urcat de la 3,5 mld. dolari în 1913, la 6,5 mld. dolari în 1919. Comparativ, investiţiile similare britanice s-au redus pentru aceiaşi ani cu aproape o cincime. Rezervele de aur ale Americii au sporit de la 0,7 mld. dolari în 1913 la 2,5 mld. dolari în 1921, cu mult mai mult decât cele ale Marii Britanii. În consecinţă, cursul unei lire sterline în dolari a "căzut" de la 4,78 în 1914 la 3,78 în ianuarie 1921. Or, ideea insistentă era că, pentru a regăsi statutul său mondial, lira "trebuie să privească dolarul în faţă", deci să recâştige paritatea dinainte de război şi să revină la convertibilitatea în aur la care se renunţase cu câţiva ani înainte. În măsura, însă, în care industria britanică nu realiza indici de productivitate superiori celor ai concurenţilor săi, o astfel de politică făcea exporturile mai costisitoare, deci mai greu de realizat, şi redresarea comercială mai problematică. Pentru a preveni astfel de stări trebuiau reduse consumul intern şi puterea de cumpărare - acţiuni dureroase mai ales pentru păturile sărace, ce au condus la dure confruntări sociale. J.M. Keynes este cel care a înţeles corect un astfel de proces. Lordul economist scria în acest sens încă din 1923 în lucrarea "A Tract on Monetary Reform": "În realitate, etalonul aur nu mai este decât o relicvă a timpurilor barbare. Noi toţi, începând cu guvernatorul Băncii Angliei, suntem acum interesaţi, în primul rând, în păstrarea stabilităţii afacerilor, a preţurilor, a folosirii forţei de muncă. Nu este probabil că atunci când vom fi obligaţi să alegem, vom sacrifica în mod deliberat toate acestea dogmei uzate a păstrării convertibilităţii lirei în aur, relaţie care a avut odinioară valoarea ei". Pronosticul lui Keynes nu s-a adeverit însă. În fapt, Londra şi-a regăsit formal rangul său cu preţul unei crize ce a lovit în toţi anii 1920. Criză manifestată prin reducerea severă a exporturilor nu numai siderurgice şi de cărbune, dar şi pentru industria prelucrării bumbacului şi a lânii, pentru industria prelucrătoare în general, prin amplificarea şomajului - care nu va mai scădea în nici un fel, în perioada amintită, sub un milion de persoane.

J.M. Keynes – marele economist instituţionalist

Dintr-o asemenea perspectivă, datoriile externe ale diverşilor debitori apasă greu, dezechilibrând nu doar finanţe naţionale, ci şi circuite internaţionale. Pentru a fi şterse este nevoie de un formidabil boom al producţiei şi schimburilor internaţionale, care însă nu are loc, cel puţin în măsura utilă astfel. Presează în acest sens şi opţiunea "responsabililor" monetari din epocă de a reveni la un sistem monetar fondat pe aur, ceea ce înfrânează exporturile şi creşte cota de vulnerabilitate a oricărei ţări incapabile să-şi echilibreze schimburile, adică face mai vulnerabile economiile multor state aflate într-o asemenea situaţie. La fel ca lira sterlină, în bună măsură din aceleaşi considerente de prestigiu, dar fără acoperire economică, francul francez revine şi el, în 1928, la convertibilitatea în aur. Nici un centru financiar nu şi îşi mai asumă acum responsabilitatea ansamblului. Băncile americane încă nu au capacitatea sau nu îşi asumă riscul "de a vedea" dacă o au. Iar piaţa valutară a Londrei nu mai are puterea în acest sens. Un cercetător american, C.P. Kindleberger, notează semnificativ: "Sistemul economic internaţional a fost «făcut» instabil de incapacitatea Angliei şi reticenţa Statelor Unite de a-şi asuma responsabilităţile stabilizării în trei domenii particulare: a) menţinând o piaţă relativ deschisă pentru mărfuri care nu şi-au aflat încă cumpărători; b) furnizând, de o manieră

contraciclică, împrumuturi pe termen lung; c) minimalizând amploarea crizei. Sistemul economic mondial este instabil şi era nevoie ca o ţară să-l stabilizeze, aşa cum a acţionat nu o dată în secolul XIX şi până în 1913 Anglia. Or, în 1929, englezii nu mai puteau face aceasta, iar americanii nu o vroiau. Când fiecare din marile state a încercat să-şi protejeze propriile interese, interesul mondial general a fost eludat şi odată cu el interesele private ale fiecărei naţiuni".

...Abordând fenomenele într-o astfel de manieră sistemică, lucrurile încep să devină mai clare. Marea Britanie este în criză încă din 1920, o criză pe care nu o părăseşte vreme de 13-14 ani. Franţa apare mult prea "graţioasă" mult prea sensibilă spre a examina în profunzime prezentul în care se află dar şi perspectivele ce o aşteptau. Germania este concentrată, dinamică, expansivă, deja susţinută de o voinţă naţională spre a "înlătura umilirea", dar este prinsă şi ea prin mii de fire - legături într-un joc mondial din care nu se poate încă retrage şi pe care nu-l stăpâneşte. Sunt suficiente motive pentru a închide calea unor debuşee exterioare - soluţiile prevenitoare ale crizei -, mai ales dacă luăm în calcul şi criza care a zdruncinat agricultura mondială - supraproducţie, în raport cu cererea solubilă, "căderi" de preţuri, diminuarea veniturilor agricultorilor - după prima mare conflagraţie a lumii. Doar Statele Unite mai erau în măsură să echilibreze o astfel de evoluţie mai mult decât periculoasă. Nici pe departe nu se poate spune că nu au dorit s-o facă, în fapt America suferind prima şi în modul cel mai dureros - am urmărit aceasta - debutul şi lansarea celui mai mare cataclism mondial cu care s-a confruntat lumea economică a Terrei. Atunci? Răspunsul pare simplu: nu a putut s-o facă. Să analizăm, mai îndeaproape, de ce.

... "În afară de Marea Britanie, unde s-a manifestat cronic, criza economică ce a debutat după primul război mondial a fost latentă în cea mai mare parte a celorlalte state capitaliste" - scrie M. Beaud. "Existentă, deci, în sânul fiecărui capitalism naţional unde, după război, se epuizează modelele proprii de acumulare, agravată de un cadru internaţional unde absenţa unui sistem recunoscut de plăţi internaţionale şi accesele puternice de protecţionism ale marilor state limitează expansiunea schimburilor, această criză s-a amplificat şi s-a declanşat decisiv, spectaculos, în Statele Unite". În ajunul primului război mondial, America este prima putere economică a lumii. După marea conflagraţie, acest loc revine Statelor Unite şi mai pregnant. În vremea anilor '920, creşterea economiei americane se face însă pe baza resurselor americane şi pentru piaţa americană. De exemplu, în anii de război şi după război, Canada "cade total sub influenţa marelui său vecin". Între 1904-1914, în Marea Britanie au fost plasate obligaţiuni canadiene de 8 ori mai mult comparativ cu cele plasate în Statele Unite. Dar între 1921-1930, cuantumul obligaţiunilor canadiene plasate în Statele Unite este de 20 de ori mai mare decât cel al obligaţiunilor plasate în Marea Britanie. În fapt, "dacă capitalismul american este deja imperialism, orizontul său este în principal Americile". "În America Latină se exercită intervenţia şi dominaţia americană, diplomaţia dolarului şi politica «marii bâte» având drept paravan sloganul «America e a americanilor»." Pe aceeaşi linie, Statele Unite se protejează puternic împotriva mărfurilor străine (1922) şi, deşi popor de imigranţi, împotriva imigranţilor (1924). Băncile americane, deşi unele dintre ele încep un proces de internaţionalizare, nu îşi asumă nici responsabilităţile şi nu-şi constituie - nu au - nici mijloacele de a controla un sistem mondial de plăţi. Se vădeşte, aici, o primă contradicţie, cea dintre nivelul dezvoltării, stimulat, şi cel al "deschiderilor", restricţionat. Fiziocraţii, cei cu "legile eterne", sunt, iată, "contrazişi". Ceea ce a însemnat pierdere de substanţă…

"Business first"

Să mai urmărim câteva cifre. În vremea primului război mondial, numărul muncitorilor din Statele Unite a crescut de la 10 milioane la 13 milioane (1920), din care 5,5 milioane muncitori calificaţi. În 1930 vor fi 14 milioane, din care 6,3 milioane muncitori calificaţi. Salariul real scade însă în timpul războiului, ca apoi să crească într-un ritm lent. Mai sunt 2 milioane de accidente de muncă pe an - anii 1920 - din care 20.000 mortale. În asemenea condiţii, mişcarea muncitorească din Statele Unite începe o adevărată ofensivă. Aceasta este barată de măsuri administrative dure dar şi de "măsuri dulci", descurajante pentru proteste: acţionari muncitori (mai mult de un milion) şi acţiuni de tip paternalist, de exemplu locuinţe, programe şcolare, cantine, asistenţă medicală etc. Punct ochit, punct lovit. Ca semn al reculului mişcării muncitoreşti, numărul de aderenţi ai sindicatelor (A.F.L.) se diminuează de la 4 milioane membri în 1920 la 3 milioane membri în 1929. Coincidenţă sau nu, pe acest fond "relaxant" sunt promovate metode de organizare ştiinţifică a muncii (taylorismul) şi de muncă "la bandă" (fordismul).

Faptul a fost posibil ca urmare a concentrării masive a industriei americane. Numai în 1929 se petrec 1245 fuziuni. Producţia de oţel este controlată efectiv de U.S. Steel (40%), Bethlehem Steel şi Republic Steel. Automobilul este dominat de Ford, General Motors şi Chrysler. Electricitatea "ţine" de General Electric şi Westinghouse. Chimia aparţine Grupului Dupont şi altor două grupuri "născute" în timpul războiului: "Allied Chemical and Dye" şi "Union Carbide and Carbon". Băncile sunt dominate de Chase National Bank, National City Bank din New York şi Guaranty Trust Co. În 1930, două sute din cele mai mari societăţi controlează 38% din capitalul investit în afaceri. Tocmai aceste mari întreprinderi "concentrate" sunt

primele care, pe scară largă, promovează raţionalizarea producţiei în cele mai importante aspecte ale ei: mecanizarea, standardizarea, planificarea-programarea activităţii, lucrul "la bandă", o birocraţie de uzină şi societate desfăşurată pe un circuit optim ca operativitate decizională şi viteză de circulaţie a deciziei, ca aşezare sistemică a diferitelor compartimente - tehnic, aprovizionare, financiar-contabilitate etc. Nu avem de-a face doar cu un nou model de producţie capitalistă ci şi cu un nou model de realizare, de finalizare a valorii astfel create. Se dezvoltă consumul de masă, având la bază, pe un loc principal, veniturile mai ridicate ale unei bune părţi din muncitorime, cu condiţii de viaţă apropiate de cele ale "clasei medii".

Henry Ford decide să plătească 5 dolari pe zi unor muncitori performanţi atunci când salariile în industria de automobile sunt de 2-3 dolari pe zi. Fabrică astfel un milion de automobile în 1919, dar 2 milioane automobile în 1923 şi mai mult de 5 milioane automobile în 1929. Preţul pentru faimosul model "Ford T" va scădea de la 1950 dolari prin 1919 la 290 dolari în 1927. Marele întreprinzător de peste ocean va scrie în celebra sa carte "Viaţa şi opera mea": "Stabilirea unui salariu pentru o zi de 8 ore la 5 dolari a fost una dintre cele mai solide economii pe care le-am făcut. Urcând însă salariul la 6 dolari, am făcut o economie şi mai mare." Nu au dreptul la astfel de salarii mari muncitorii cu mai puţin de 6 luni vechime, tinerii lucrători în vârstă de mai puţin de 21 de ani precum şi muncitoarele care sunt măritate sau se vor mărita, act considerat ca dăunător producţiei de mare performanţă. Este necesară şi o bună moralitate: "un trup curat şi un caracter rezervat, interdicţia de a fuma, de a bea, de a juca, de a frecventa barurile...". Muncitorii trebuie să aibă un bun nivel de consum şi să procreeze copii sănătoşi. Tot Henry Ford ne-o spune: "Plătind oamenii cu salarii mici, vom avea o generaţie de copii subalimentaţi şi subdezvoltaţi fizic ca şi moral. Vom avea apoi o generaţie de muncitori slabi la corp şi la spirit şi care, tocmai din acest motiv, vor fi ineficace atunci când vor lucra în industrie. De fapt, nu oamenii, ci industria va plăti nota. Propria noastră reuşită depinde, în parte, de ceea ce plătim ca salarii. Dacă vom da bani mai mulţi, aceşti bani vor fi cheltuiţi. Ei vor îmbogăţi pe negustori, pe detailişti, pe fabricanţi şi pe muncitorii de tot felul, iar o astfel de prosperitate se va traduce printr-o creştere a cererii pentru automobilele noastre". Nu doar H. Ford crede astfel. Preşedintele republican Calvin Coolidge, ales în 1924, este cel care spune: "Marea afacere a Americii sunt afacerile". "Salariul de 5 şi 6 dolari pe zi este un instrument de control şi chiar de dresură", se mai afirmă. Sub acest aspect, însă, chestiunea ne interesează mai puţin.

... Modelul se epuizează spre sfârşitul anilor 1920. Lucrul la bandă rămâne totuşi epuizant, iar efectul

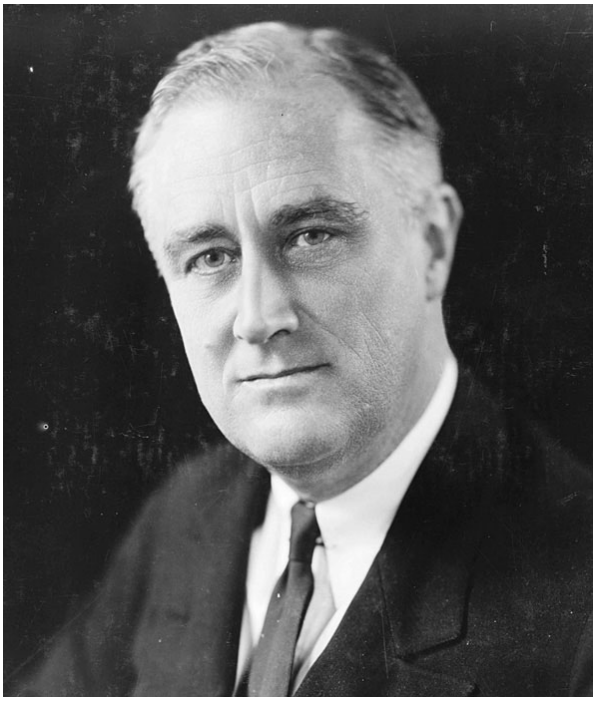
Henry Ford

măsurilor novatoare aplicate de Henry Ford se atenuează. Creşterea de productivitate îşi reduce trendul, randamentul muncii începe să scadă. Segmentele de piaţă pe a căror mare putere de absorbţie se sconta continuu sunt practic saturate, cererea scade vertiginos. Criza din agricultură de care am amintit reduce şi ea debuşeele. Pieţele exterioare, mai puţin luate în calcul şi pe care nu s-a scontat în măsură utilă, devin foarte disputate, mai mult irosind resursele decât valorificându-le. Speculaţia bursieră devine febrilă, încălzită de setea inalterabilă de a câştiga mai mult. Marea criză ce a urmat, cu debutul ei fulminant în "joia neagră" din 24 octombrie 1929, a reprezentat, în aceste condiţii, incapacitatea de a se autoregla a capitalismului dar şi reacţia lui de autoreglare, un automatism în raport cu impulsurile tenace dereglatoare acumulate în timp. Aici a fost, aici este "eroarea". Şi ea a continuat. Cunoscutul economist american, Irving Fisher, scria în 1928: "Nimic din ceea ce seamănă cu un krah, nu va putea surveni", ca apoi să arate în 1929: "Poate să existe o anumită recesiune în preţul acţiunilor, dar este exclusă o catastrofă...". În 1930, în plină criză, I.F. demonstrează că încă nu reuşeşte să vadă clar: "Pentru viitorul imediat, cel puţin, perspectiva este strălucitoare". Iar la Harvard Economic Society se spunea în noiembrie 1929: "O criză gravă ca cea din 1920-1921 este în afara oricărei probabilităţi...". Seamănă mult cu ceea ce se întâmplă şi cu ceea ce s-a

întâmplat în lume astăzi, dar mai ales în România…

Să revenim, însă…. Nu era - şi nu va fi - prima oară când economiştii americani nu au dioptriile necesare spre a citi de departe şi literele mici, mai întotdeuna cele mai importante... "Legile eterne" ale fiziocraţilor spuneau că "trebuie produs doar la nivelul cererii" - regulă nerespectată. Nici producţia nu era adaptată cum trebuie variaţiilor cererii. A continuat, de fapt, să se producă mult încă un timp destul de îndelungat, mai mult o producţie "impusă", deşi posibilităţile cumpărătorilor se epuizaseră. Echilibrele s-au rupt. Iar "mâna lungă" a "legilor eterne" a amendat consistent şi o asemenea situaţie. Recomandările secretarului de la trezorerie, Mellon, chiar dacă exprimau opinia unei părţi deloc neglijabile a patronatului american, nu au nici o relevanţă. Iată: "Aspectul pozitiv al dramei este că poporul va munci mai dur, va duce o viaţă mai morală" sau "Liniile de forţă ale oricărei crize capitaliste se regăsesc în următoarele imperative: lichidaţi mâna de lucru, lichidaţi capitalul, lichidaţi agricultorii!" Erau aberaţii care vădeau voinţă şi nu posibilităţi riguros examinate...

... În 1932, valorificând din plin marea audienţă a radioului, s-a impus Franklin D. Roosevelt, preşedinte american cu o "reţetă" mult mai fidelă "legilor eterne". A denunţat intervenţia de tip administrativ, bazată pe obligativităţi, respectiv "Dictatura industrială", "Regii economiei", "Noul despotism", anunţând o nouă politică stimulativă, "New-Deal"-ul. O politică pe care a elaborat-o nu ca un program preconceput, ci puţin câte puţin, cu pragmatism şi tenacitate, sprijinindu-se pe forţele sociale care-l puteau ajuta. Prin "New-Deal"-ul său, Roosevelt, după cum o spunea chiar el, "a salvat sistemul profitului privat şi libera întreprindere". Principalele capitole ale "New-Deal"-ului erau: a) reorganizarea şi relansarea sectoarelor fundamentale de activitate - băncile, industria, energia electrică şi transporturile; b) relansarea economiei americane pe piaţa mondială prin abandonul etalonului aur şi devalorizarea progresivă a dolarului în raport cu aurul ca şi printr-o politică bazată pe acorduri comerciale reciproce; c) realizarea unui nou compromis social prin impunerea unui ansamblu de reforme opus intereselor celor mai egoiste... Faţă de situaţia catastrofală din timpul crizei, "New-Deal"-ul, chiar dacă nu a reuşit relansarea complicatului mecanism de acumulare al economiei americane - relansare realizată doar o dată cu războiul - a reuşit însă stoparea creşterii şomajului şi diminuarea lui, amplificarea salariilor reale, contracte colective de muncă în numeroase domenii etc. Practic, o parte a patronatului a acceptat concesii care au permis o mai bună integrare a muncitorimii în sistemul consumului, realizându-se, deopotrivă, o "cooperare mai bună" între guvern şi afaceri. Trebuie mult redus amestecul guvernului în afaceri, dar trebuie mult amplificată stimularea de către guvern a afacerilor. Ceea ce este bun pentru General Motors este bun şi pentru America, deci "Business first" - afirmă Roosevelt. "Figură tristă" pentru România, în acest sens nu ai cum să nu-i dai dreptate.

F.D. Roosevelt, preşedintele american părinte ale "New-Deal"-ului

Să facem un salt în timp înainte de a ne continua analiza. Rolul instituţiilor s-a vădit şi se vădeşte esenţial. De asemenea, cel al producţiei. De asemenea, cel al producţiei interne, "naţionale", mai bine spus. De asemenea cel al productivităţii. Se face şi la noi vorbire în această direcţie. "Să dezvoltăm producţia naţională !","Să preferăm produsele româneşti". Dar, în bună parte, tocmai de către cei care au declarat, considerabil fără motiv, "industria românească un morman de fiare vechi", care au transformat agricultura naţională într-o palidă agricultură de subzistenţă, care ne-au făcut tributari – în proporţie covârşitoare -, importurilor, care "au dat" pe nimic mari firme româneşti străinătăţii, declarându-le neprofitabile după ce tot ei le "căpuşiseră" în segmentul aprovizionării tehnico – materiale şi în segmentul distribuţiei, etc.,etc. Şi nimeni nu a răspuns şi nu răspunde pentru asta. Dimpotrivă, buchete de flori. Ignoranţă, pasivitate, fatalism? Posibil toate la un loc. Să revenim, însă, la fondul analizei noastre.

Keynes sau Hayek? Şocul unei întrebări posibil nepotrivite…

În 1933, un economist francez, mai puţin cunoscut, H. Noyelle, publică volumul "Utopie liberale, chimère socialiste, économie dirijée", al cărui titlu relevă elocvent doctrina dirijistă susţinută de lordul Keynes.

Liberalismul pur? O utopie, afirmă Noyelle. Socialismul? O himeră. Soluţia este "economia dirijată". Dincolo de aceşti termeni generali, confruntările au fost numeroase. Realizând numeroase examinări, nuanţări, sinteze, detalieri, interogaţia care înseamnă "da" dintr-un anume punct de vedere sau "nu" dintr-un altul etc. - adepţii dirijismului l-au definit, printre altele, ca "un ansamblu sistematic şi raţional de dispoziţii decurgând dintr-o concepţie bine definită şi dintr-un obiectiv gândit şi studiat atent".

Unii dintre ei au admis, admit, cu multe certitudini "riscante ideologic", intervenţia directă a statului asupra producţiei, comerţului, veniturilor, consumului, printr-o stabilire cuasi autoritară a preţurilor şi salariilor, controlul producţiei, schimburilor şi comerţului exterior. Pasul către etatism pare aproape făcut. Cei mai mulţi însă dintre promotorii dirijismului au preconizat şi preconizează, mai mult, mijloace de acţiune indirecte de influenţă şi atragere, de stimulare, care pot fi şi eficace şi tolerate de întreprinzători, asigurând securitatea - într-o măsură - a utilizării forţei de muncă şi a veniturilor. Aşadar, corective mai mult menite să sprijine acţiunea "legilor eterne" şi nu să le înlăture. Din această a doua categorie de concepţii dirijiste au făcut parte teoria lordului John Maynard Keynes şi politica "New-Deal"-ului lui Roosevelt inspirată de Keynes. În mod figurativ a fost scris pe aceste frontispicii ceea ce Keynes arăta încă din 1925, criticând intervenţii guvernamentale considerate obtuze, fidele unor teorii nepotrivite cu realităţile. Deci, "Noi avem nevoie, pentru a reinstaura prosperitatea astăzi, de o «politică uşoară». Trebuie să încurajăm oamenii de afaceri să creeze noi întreprinderi şi nu să-i descurajăm, cum facem acum".

În fapt, scrie profesorul Michel Beaud, "Keynes a propus o teorie economică menită să realizeze integrarea lină şi profitabilă a lumii muncitorilor în societatea capitalistă. Ideea centrală care l-a animat pe lordul economist a fost aceea că în sensul contrar a ceea ce prevăd teoriile clasice şi neoclasice în direcţia "legii lui Say", nu este deloc sigur că toată producţia obţinută va fi şi vândută. În consecinţă, întreprinderile (ideea de acţiune, de a întreprinde ceva) - factorul motor într-un sistem capitalist şi liberal căruia Keynes îi rămâne profund ataşat - îşi vor stabili nivelul lor de activitate nu având în vedere factorii de producţie disponibili - cadru în care se elimină, se diminuează la cote foarte mici şomajul - ci, firesc, în funcţie de previziunile, de informaţiile lor asupra "cererii efective", atât în ce priveşte consumul cât şi investiţiile. Dacă volumul de producţie ce rezultă astfel nu permite absorbţia integrală a mâinii de lucru disponibile, un şomaj durabil, cu influenţe multiple, pregnant negative, este susceptibil de a se instaura, nici un mecanism autoreglator neacţionând pentru "corijarea" lui.

O vor face însă - mai afirmă Keynes - trei instrumente cu acţiune rafinată şi concretă: a) o politică monetară care scăzând dobânda la credite, va permite relansarea investiţiilor private; b) o politică de redistribuire a veniturilor mai ales prin impozit progresiv şi cheltuieli sociale, politică ce va putea susţine consumul printr-un transfer de resurse de la grupurile cu o puternică tendinţă de a economisi (cu venituri mari) spre grupurile cu o puternică tendinţă de consum (cu venituri mai mici); c) o politică de revigorare a lucrărilor publice şi, în general, de deficite bugetare care să aibă ca obiect, prin cheltuieli publice, eliminarea insuficienţei cererii private. În acest sens, aşa cum am arătat, Keynes nu a ezitat să susţină abandonul etalonului aur şi recursul la o anume flexibilitate a schimburilor, în aşteptarea instaurării unei noi ordini monetare, care să permită expansiunea investiţiilor prin crearea unei veritabile bănci de emisiune de lichidităţi internaţionale. Acesta a fost practic şi obiectul "Planului Keynes" prezentat în numele guvernului britanic la Conferinţa de la Bretton-Woods, în 1944, cadru în care şi-au avut mai târziu geneza, este drept, cu "ambiţii mai limitate" - arăta Joseph Lajugie - "Fondul Monetar Internaţional" (F.M.I.) şi, pe urmă, "Drepturile Speciale de Tragere" (D.T.S.).

Dintr-o astfel de perspectivă s-au constituit măsurile care au permis economiilor marilor state - şi nu numai lor, inclusiv României - relaxarea şi avântul de după marele cataclism economic dintre 1929 şi 1933. Dincolo de cuvintele, de aberaţiile propagandistice ale politicienilor naziști, fondul economic al "reţetelor" din Germania lui Hitler a fost iniţial tot de natură keynesiană. Al doilea război mondial, solicitând, pentru toate statele combatante, mobilizarea resurselor într-o anume direcţie, nu a făcut decât să crească "greutatea" măsurilor de tip dirijist, mult mai severe, în situaţiile economice excepţionale create, decât cele propuse de maestru. Perioada de după teribilul carnagiu, de eforturi consacrate refacerii şi normalizării economiei chiar dacă într-o nouă accepţie mult mai deschisă spre lume, nu a diminuat ci, dimpotrivă, a amplificat valenţele de utilitate ale keynesismului. La detalierea acestei politici, în anii de după război, a contribuit şi un alt englez, mai puţin citat, lord Beveridge, în principal prin lucrarea "Utilizarea deplină a mâinii de lucru într-o societate liberă", apărută în 1944 şi în care autorul luptă împotriva celor mai grave trei rele ale "societăţi actuale": "mizeria, boala, şomajul". Mai departe, principiile keynesismului se regăsesc într-un important document pentru economia americană, din 1946, "Employment Act", în articolul 55 al Cartei Naţiunilor Unite ca şi în Raportul economic şi financiar care a însoţit, în mod obligatoriu, din 1956, prezentarea situaţiei finanţelor în Franţa ş.a. În perimetrul "New-Economics"-ului administraţiilor democrate din Statele Unite, cărora anii '60 le vor marca apogeul, preşedinţii Kennedy şi Johnson s-au înconjurat de consilieri keynesişti, precum P. A. Samuelson, W.A. Heller, J. Tobin...

"Paul Samuelson – un economist de marcă, cu multe valenţe"

...Această politică, însoţind cea mai puternică perioadă de creştere neîntreruptă cunoscută de economia ţărilor dezvoltate ca şi a altor state, va fi încununată de succes până la apariţia, după anii '70, a "stagflaţiei", stare generată de coexistenţa inflaţiei şi a şomajului. Starea respectivă, determinată, printre altele, şi de falimentul credinţei în statutul dominator al omului în raport cu natura - "sacul fără fund" din care "stăpânul" a luat şi ia fără să pună corespunzător la loc - a antrenat un recul al keynesismului şi o revigorare a interesului pentru concepţiile liberale tradiţionale. "Monetarismul, în particular, va opune exceselor de deficit bugetar virtuţiile unei gestiuni riguroase a masei monetare, bazată pe o creştere regulată a acesteia". Revin pe primul plan cuvintele celui numit "patriarhul liberalismului economic", Friedrich Hayek, născut în 1901 şi decedat aproape de sfârşitul secolului XX. "Premiul Nobel pentru economie 1974" scria: "Constructiviştii îşi imaginează că se poate construi o societate... cum se construieşte o maşină, după plan. Ei ignoră astfel procesul cultural al evoluţiei, făcând chiar ridicolă ideea că o evoluţie spontană poate crea o ordine. Această ordine spontană este totuşi mult mai complexă decât tot ceea ce a putut concepe spiritul uman, pentru că ea decurge din cunoştinţe cu mult mai diverse şi întinse decât cele pe care le poate avea un om... În realitate, procesul evoluţiei spontane face mai mult uz de acţiune decât un individ care concepe în mod deliberat un plan de organizare socială... Instituţiile sunt produsul acţiunii umane şi nu al proiectelor care s-au făcut anterior asupra lor...". Merită reflectat asupra acestor cuvinte, chiar dacă cu unele rezerve. În fapt, spulberarea comunismului din anii '80 şi de la începutul deceniului zece a însemnat pentru liberalism, acela de bună calitate şi nu corupător şi coruptibil în lipsa unui "stat semnificativ", acele argumente "pro", apropiate, în oarece măsură, de cele "pro" keynesiste de la începutul deceniului cinci generate de imperativul controlului asupra resurselor şi concentrării lor într-o direcţie.

Eminenţa Sa Protecţionismul

...Nu pot fi abordate riguros "legile eterne", "Joia neagră", "cataclismele economice", perspectiva anilor 2020 fără relevarea unui alt aspect important. Iată, faimoşii scriitori de "verité"-uri, Dominique Lapierre şi Larry Collins, într-o celebră carte despre dobândirea libertăţii de către India, scriu: "1 ianuarie 1947. Niciodată Londra, capitala Imperiului britanic, nu a cunoscut un An Nou aşa de lugubru. Erau rare în această dimineaţă de sărbătoare căminele care dispuneau de destulă apă caldă pentru a umple o baie. Şi mai rari erau însă londonezii care aveau după reveillon gura coclită de băutură. Puţinul whisky pus în vânzare pentru sărbători a putut fi procurat numai la preţul de 8 lire sterline sticla... Doar câteva automobile lunecau pe străzile goale, fantome fugitive ale unei naţiuni privată de benzină... Mai mult de două milioane de englezi erau în şomaj iar anul care începea era al 8-lea în care britanicii trăiau sub un regim de restricţii draconice. Toate bunurile de consumaţie, sau aproape toate, erau sever raţionalizate... Această capitală tristă... era totuşi aceea a unei ţări învingătoare". Efortul de război fusese însă imens şi trebuia strânsă în continuare cureaua spre a permite, finalmente, revigorarea ţării. "Suntem o ţară săracă, afirma lordul economist Keynes, şi trebuie să învăţăm să trăim în consecinţă".

În fapt, ce exprimau aceste ultime cuvinte? Printre altele, politica protecţionistă aplicată atunci de guvernul Majestăţii Sale. Au deschis larg Insulele Britanice graniţele lor pentru a fi invadate de produse străine mai ieftine şi - posibil - de o mai bună calitate? Nici pe departe. Imperiul britanic urmărea să-şi revină prin propriile forţe. Iar faptul că el s-a destrămat nu are legătură cu tema studiului nostru... Aşadar, protecţionismul. O stare definită de câteva coordonate - pe un plan esenţial, protejarea naţională faţă de străinătate, chiar în condiţii aparent sau nu defavorabile, spre a putea "creşte" şi aborda competiţia economică cu ceva şanse de reuşită. O stare desfăşurată într-o varietate de ipostaze, mai mult sau mai puţin corecte, mai mult sau mai puţin abile, exclusive sau generoase, disimulate sau brutale, violente sau paşnice, rafinate sau stupide... Protecţionistă era atunci politica Marii Britanii dar protecţionistă - brutal, primar, trecând graniţa în perimetrul "reţetelor" dictatoriale - fusese şi era drapată de lozinca – ce trist paradox - "internaţionalismului" - politica Rusiei Sovietice, alias a Uniunii Sovietice. Tot astfel fuseseră imperialismul german şi japonez.

...Politica Angliei, în perioade în care şi-a construit industria a fost protecţionistă, dar după ce şi-a format-o prin confruntarea acerbă de interese a întreprinzătorilor, această politică a devenit liber schimbistă. Sesizând o asemenea metamorfoză, ilustrul economist român de la sfârşitul veacului al XIX – lea,

P.S. Aurelian, menţiona că promovarea atunci, la finele secolului XIX, de către România, a politicii liberului schimb, susţinută tot atunci de state dezvoltate industrial ce în perioada de "formare industrială" fuseseră protecţioniste, reprezintă "cel mai trist exemplu de stare în care poate să ajungă un popor când, fără să ţină seama de împrejurările în care se află, imitează orbeş ceea ce fac alţii". Toţi corifeii gândirii economice româneşti mai afirmau că pentru a avea o industrie fiecare naţiune trebuia să înceapă cu regimul protector "şi treptat, fără precipitaţiune şi fără zguduiri, să se apropie de regimul libertăţii comerciale".

Vestiţii economişti, unul german, Friedrich List (1789-1846) şi altul american, H. Ch. Carey (1793-1879) sunt cei care conferă rigurozitate şi probitate protecţionismului, abordând economia politică, categoriile ei de bază - dezvoltare, liberalism, profit, salariu, rentă, armonie socială etc. - nu ca un sistem abstract de legi şi categorii, ci din perspectiva "Sistemului naţional de economie politică", firește, cu distincţii nete în raport cu ceea ce numeşte doar "economie naţională". "Liberalismului" lui Adam Smith şi teoriei costurilor comparative a lui David Ricardo li se opun astfel argumente pertinente, apte să sensibilizeze opţiunile politice ale întreprinzătorilor cât şi statele, mai ales acelea ce urmăreau să se dezvolte. Accepţia de "sacrificiu necesar" dată protecţionismului este însă modificată radical de - poate - cel mai cunoscut economist român pe plan mondial, în perioada interbelică şi nu numai. Este vorba de celebrul Mihai Manoilescu (1891-1950, Sighet), fiu de institutori, strălucit absolvent al Politehnicii bucureştene, intelectual de mare erudiţie, politician cu incontestabile calităţi dar ş cu unele recunoscute scăderi, cel mai de seamă profesor de Economie Politică de la Institutul Politehnic din Bucureşti şi cel care a dat culoare "confruntării" ingineri-economişti prin reala aserţiune "unul dintre cei mai mari economişti români a fost inginer". Acesta publică în 1929, la Paris, în Editura Giard, o carte, "Théorie du protectionnisme et de l'échange international", care "face epocă" în gândirea economică a acestui veac. Şi o face departe, până în statele din America Latină, precum Argentina, - ne-am convins la faţa locului - Brazilia, Chile, ridicând considerabil cota de valoare a şcolii româneşti de economie.

M. Manoilescu porneşte de la premisa "comună" că o industrie în formare nu poate rezista, cu forţe proprii, concurenţei mărfurilor industriale străine, unele dintre ele mai bune, mai ieftine. Aserţiunea este probată de un fapt istoric: în toate statele industrializate din perioada interbelică şi într-o măsură deloc minoră statul a sprijinit crearea industriilor - deseori prin regimul de protecţie vamală. Cu caracter temporar şi educativ, pârghiile protecţioniste erau relaxate când se considera că industria naţională putea susţine concurenţa cu fabricatele străine. De la acest

Mihail Manoilescu – o nouă viziune asupra comerţului internaţional

punct mai departe, Mihail Manoilescu schimbă însă registrul de cercetare, relevând protecţionismul nu ca un sacrificiu necesar, ci în postura unui avantaj economic. Introduce şi dezvoltă astfel noţiunile de productivitate aferentă, respectiv de valoare medie anuală a producţiei nou create de un muncitor în diferite ramuri economice. Din această perspectivă, pe baza unor calcule acceptate ca riguroase, economistul român apreciază că este raţional şi avantajos - nici pe departe nefiind un sacrificiu - să se protejeze într-o ţară orice ramură economică în care productivitatea muncii se află peste media naţională de productivitate.

S-a considerat această teorie drept cea mai consistentă replică dată doctrinei costurilor comparative elaborată de D. Ricardo cât şi unor variante evoluate ale acesteia. M. Manoilescu arată că teoria costurilor comapartive omite să releve cu cîtă muncă naţională plăteşte ţara agricolă produsele industriale "ieftine" ale străinătăţii. Au rămas celebre cuvintele sale: "Ceea ce comparăm noi atunci când recomandăm industrializarea ţării nu este cantitatea de muncă pe care o cheltuiesc străinii. Ceea ce ne interesează - şi ceea ce este într-adevăr concludent când trebuie să ne decidem pentru sau împotriva industrializării - este să comparăm cantitatea de muncă românească pe care am cheltuit-o pentru a realiza produsele industriale în ţară cu cantitatea de muncă

românească pe care ar trebui s-o cheltuim pentru a realiza produsele agricole cu care am fi nevoiţi să plătim - în lipsa unei industrii - produsele industriale ale străinătăţii".

În "contrapartidă", alţi economişti de marcă ai lumii - Haberler sau Hecksher, în aceeaş direcţie cu Ohlin şi Paul Samuelson ("teoria H.O.S."), pornind de la teoria costurilor comparative relevă că libera concurenţă reprezintă condiţia hotărâtoare pentru funcţionarea raţională, cu finalitate optimă, a economiei mondiale în cadrul tradiţional. Se relevă ideea mobilităţii factorilor de producţie, modelul fiind aşezat pe fundamentul teoriei marginaliste a preţurilor, punând în avantaj agentul economic ce produce calitativ mai bine şi mai ieftin. Asemenea idei, pornind şi ele de la calcule riguroase, reflectând situaţii reale, au accentuat maniera nuanţată în care Fr. List interpreta protecţionismul: acesta "nu constituie un remediu universal care se poate aplica în toate ţările, În toate epocile şi la toate produsele, el este un procedeu particular care nu-şi are raţiunea de a fi decât în circumstanţe precise şi în anumite condiţii...". Desigur că nu trebuie protejate munca şi produsele de proastă calitate, că nu trebuie condamnată, respectiv obligată populaţia de a le consuma, ci tocmai în cadrul protecţionist trebuie stimulată munca de bună calitate, eficientă, factorul politic naţional acţionând astfel - şi în mod deosebit pe plan extern - pentru deschiderea şi dezvoltarea în acest sens a pieţelor.

În acelaşi sens - şi fără să excludem acţiunile protecţioniste caracteristice înseşi statelor dezvoltate, cu o economie de piaţă bine consolidată, iniţiatoare ale structurilor europene integrate în structurile comunitare, cum sunt Franţa, Marea Britanie, alte ţări europene, Statele Unite, Japonia etc., pledează modificarea considerabilă astăzi a condiţiilor vieţii economice. Se relevă benefic o serie de parametri ai internaţionalizării forţelor de producţie, funcţionează în mod salutar instituţii comunitare europene, mondiale, ce concentrează profitabil în structurile lor agenţi şi măsuri economice de naţionalităţi diverse. Sunt deja desuete criteriile naţionale rigide, dar sunt mult prea riscante şi prea "sentimentale", practic ineficiente, acele criterii care nu ţin seama de interesele naţionale. În fapt, măsurile economice se pot decide şi realiza din diverse unghiuri, constituindu-se argumente complexe, pe termen scurt, pe termen lung, a căror luare în considerare poate preveni amendarea dezvoltării la diferite niveluri - al firmelor, dar şi naţional - de lipsa unor calcule economice temeinice şi cuprinzătoare. Legile "eterne" îşi află astfel un larg câmp de acţiune. Dar cum se relevă pe această bază, pornind şi de la acea fatidică "Joie neagră" ori de la "prelungirile" ei, crizele din 1972 – 1973, din Europa, mai ales, criza din statele emergente din Asia de Sud – Est din 1997 etc. perspectiva anilor 2020?

Perspectiva: "ierarhii mobile"

Este situaţia economică de astăzi a lumii similară sau, dacă nu, comparabilă, în câteva elemente de bază, cu situaţia economică a anilor 1928-1929, când se cristalizau factorii care au acţionat atât de brusc şi violent declanşând trista "joie neagră" şi întregul cortegiu de drame economice şi umane ce i-a urmat? Un răspuns tranşant - da sau nu - cu siguranţă că ar reprezenta o eroare. Economia prezintă cazuistici complexe, nuanţate, puternic individualizate, care implică examinări profunde şi sensibile. Un răspuns "à la Pitia", celebra preoteasă a oracolului din Delfi, răspuns enigmatic, sibilinic - din păcate, des utilizat de factorii politici atunci când nu ştiu, vor să ascundă ceva sau vor să arate că sunt inteligenţi fără ca de fapt să fie - nu-şi are rostul în rândurile de faţă, rânduri urmărind o cercetare originală, deschisă şi riguroasă. Vom încerca, deci, o schiţă de răspuns tocmai în sensul acestor trăsături...

...Să admitem că învăţarea poate fi "de menţinere" sau "de şoc" - respectiv în criză şi căutând tocmai în acest cadru soluţii - sau poate fi "anticipativă, participativă" - examinând perspectiva nu în termenii prezentului, ci în cei ai viitorului şi căutând să prevină constituirea şi acţiunea unor factori indezirabili. Suntem însă nevoiţi să spunem că, din păcate, prima manieră de învăţare pierde foarte greu terenul - fiind valabilă şi alternativa că cea de-a doua nu îl câştigă cu uşurinţă. O necesară şi posibilă inversare a acestor acţiuni ar fi putut cu siguranţă diminua recesiunea economică mondială actuală...

Alături de alte motivaţii, în mod cert, un aspect al crizei actuale îl reprezintă acţiunile şi intenţiile de "realocare" a industriilor la scara mondială. La sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX industrializarea "acoperea" în principal Europa şi America de Nord. Între 1914 şi 1945, în vreme ce în Rusia au fost inaugurate noile metode ale "colectivismului de stat", o astfel de "acoperire" a devenit mai vizibilă nu doar în Europa mediteraneană, ci şi în Australia şi unele state din America Latină. După 1950, industrializarea potrivit metodelor "colectivismului de stat" a progresat în Europa de Est şi China iar cea potrivit tipului capitalist de acumulare în Europa de Sud şi America Latină. La sfârşitul decolonizării, fie capitalistă fie colectivistă, noi zone industriale s-au format în Asia de Est şi de Sud-Est, împrejurul bazinului mediteranean şi în câteva state din Africa. Între 1970-1997, ratele de creştere medie anuală industrială au fost în mod particular ridicate în aceste ţări (Coreea de Sud 17%, Indonezia 13%, "China naţionalistă" 12%, Thailanda 10%, Hong-Kong 7% etc.). Firesţe că asemenea rate de creştere ridicate trebuie realist apreciate, având în vedere baza redusă de pornire. Pe de altă parte, aceste creşteri au fost sensibil generate de implantările şi acţiunile marilor grupuri

industriale occidentale şi japoneze. Diapazonul producătorilor cât şi al consumatorilor industriali s-a lărgit şi s-a nuanţat astfel în mod considerabil, relevând noi debuşee dar şi punând sub semnul întrebării o anume rutină care a funcţionat zeci şi zeci de ani.

Mai departe. În criza actuală, o anume rivalitate între state a avut şi are ponderea sa. Ea se reflectă în: concurenţă internaţională mult accentuată pe măsura saturării progresive a pieţelor naţionale; accentuarea exporturilor şi investiţiilor în străinătate - în mare parte reciproc; refuzul, uneori, al funcţiei de "leadership" absolut pe care a asigurat-o SUA după război, funcţie care, după prăbuşirea comunismului în Rusia şi Europa de Est, a dobândit noi şi esenţiale afirmări; punerea sub semnul întrebării a sistemului monetar internaţional fondat pe dolar etc. Ierarhiile, deşi gravitând în jurul poziţiei de primat a Statelor Unite, sunt acum mult mai suple, multiforme, mobile... Apartenenţa la locurile din faţă este mereu "în joc". Fiecare din economiile dezvoltate, dacă vor să rămână în grupa dominantă, nu trebuie să se lase distanţate în interiorul ansamblului iar, în anumite domenii, trebuie chiar să decaleze alte economii. Agenţii şi factorii economici din fiecare "capitalism naţional" sunt, deci, obligaţi să gireze: a) regresiunea activităţilor devenite nerentabile şi nenecesare; b) menţinerea şi modernizarea potenţialului agricol care va reprezenta un element hotărâtor al raporturilor de forţe din următoarele decenii; c) modernizarea şi adaptarea funcţie de noi perspective ("regim de croazieră" în ţările dezvoltate şi progrese importante în statele în curs de industrializare) ale industriilor din generaţia a doua, fie constructoare de echipamente industriale, fie de consumaţie; angajarea în bune condiţii a dezvoltării industriilor din a treia generaţie; de altfel, acestea reprezintă deja baza modelului de acumulare în curs de formare.

În ochii claselor conducătoare din ţările economice puternice ("imperialiste", le numeşte profesorul M. Beaud) condiţia reuşitei o reprezintă restructurarea activităţilor productive în scopul unei competitivităţi superioare. Ceea ce face necesară închiderea de întreprinderi şi lichidarea totală sau parţială - sau translatarea în economii din ordinea secundă de importanţă - a unor sectoare productive. Faptul generează presiuni asupra muncii - inflaţia şi şomajul pot constitui mijloace de acţiune - pentru a facilita întreprinderilor în cauză, prin restructurări, redobândirea rentabilităţii pierdute. Deopotrivă, consecinţele se regăsesc în limitarea creşterii salariilor cât şi în punerea în cauză a unor restrângeri în sfera unor drepturi sociale: securitate socială, servicii publice etc. Desigur că astfel de obiective se regăsesc, în calităţi diferite şi păstrând proporţiile, în perimetrul tuturor economiilor lumii. În prezent, nu a produce este cel mai greu, ci a vinde profitabil ceea ce se produce.

Producţii sigure, astăzi, reprezintă: a) energiile noi (nucleară, solară, eoliană, maree, etc.) şi tehnologiile noi care permit economisirea energiei în producţie, transporturi, habitat etc.; b) tehnologiile noi de fabricare a materialelor, substanţelor şi elementelor (biochimie şi bioindustrie, noile sinteze etc.); c) aplicaţiile electronicii (informatică şi teletransmisie, respectiv telematica şi tehnotronica) etc. Electronica va provoca în continuare profunde schimbări în producţie, în organizarea muncii, în viaţa cotidiană şi modelele de consumaţie. De stăpânirea ei va depinde nivelul cercetării, eficacitatea în general a producţiei şi, deci, locul fiecărei ţări în ierarhia internaţională. La un pol se pot (se vor) situa societăţile perfect integrate, mişcându-se cu uşurinţă în universul programelor, claviaturilor, ecranelor, mijloacelor sintetice şi roboţilor. La celălalt pol, societăţile care resping, sau resping relativ această lume se marginalizează implacabil, foarte periculos. Între aceşti doi poli - o lume articulată cu polul dominant dar cu sisteme tradiţionale, deloc rele, de altfel, de mobilizare a muncii: muncă la domiciliu, artizanat şi exploataţii individuale, mici întreprinderi subcontractante, muncă interimară, temporară.

Sunt câteva restricţii majore - pot fi privite şi ca relative - de care trebuie ţinut seama în derularea unor asemenea scenarii. Prima restricţie are în vedere cuvintele rostite de J.F. Kennedy în 1962: "Ajutorul extern este o metodă prin care Statele Unite menţin o poziţie de influenţă şi control asupra lumii întregi..." Esenţialul a fost astfel spus, subliniază profesorul M. Beaud, referindu-se însă nu numai la SUA. "Ajutor economic şi militar, alimentar, împrumuturi, donaţii, investiţ industriale sau comerciale, prezenţe culturale şi militare sunt tot atâtea legături care se ţes, de multe ori întărind dependenţa". O "dependenţă" privită însă nu negativ - deşi anumite prudenţe şi asigurări, linii specifice, naţionale şi protecţioniste sunt necesare, ci ca apartenenţă, ca afiliere firească la un grup puternic. A doua restricţie priveşte imensele decalaje economice şi de venituri existente în lume şi care, în modul cel mai riscant, pun sub semnul întrebării, mai mult decât altădată, perspectiva "globală" a Terrei. În sfârşit, a treia restricţie este cea demografică, legată de explozia în continuare a populaţiei Terrei.

1972 – 1997 – 2008 – 2009

…Criza economico–financiară, din 1972 – 1973, cu precădere generată de consumul mult prea abundent de materii prime şi materiale neregenerabile, limitate, va pune, practic, capăt celor „30 de ani glorioşi" ai lui Jean Fourastié. Dintr-o dată, după avântul de după '29 - '33, după cumplita perioadă a războiului mondial, după anii atât de dificili de reconstrucţie şi după o veritabilă creştere economică, accelerată cam după 1948 – 1949, pentru o mare parte a statelor lumii, oamenii s-au dezmeticit: „ritmul de atunci al consumului, menţinut, va duce la un veritabil dezastru

economic". Era şi lucrarea „Limitele creşterii", în principal a soţilor Meadows, erau şi lucrările „Clubului de la Roma", care avertizau grav în acest sens etc. Capitalele, cu precădere din Vestul european, au rămas fără combustibil şi nu mai circulau aici nici un fel de automobile. Peisajul era trist, dezolant…Firește, erau şi alţi factori care acţionaseră. O anume coalizare a celor mai multe din statele producătoare de petrol, cu liantul „URSS", menită să producă dificultăţi Vestului. Totodată, preţul barilului de ţiţei ajunsese atât de jos, încât „trebuia urcat". Era şi amestecul politic şi economic, „destul de ambiguu", al Statelor Unite. Oricum, se vedea un evident „semnal de alarmă", potrivit căruia economia lumii urma să intre, în câteva decenii, într-o criză structurală generată şi de dependenţa covârşitoare a tipului nostru de civilizaţie de hidrocarburi, dar şi de faptul că ne bazam dezvoltarea pe paradigma „resurse ieftine, abundente, din care puteai consuma oricât". Socialism, socialism, dar în România s-a acţionat în acel timp: s-au modificat parametri şi obiective ale dezvoltării, s-au redus consistent consumurile materiale, bază pe care ritmul de creştere venitului naţional a devansat pe cel al produsului social total. Dar să revin. Între timp, lucrurile au evoluat – un impuls negativ, atunci, pentru un ciclu de producţie ce îşi pregătea declinul – iar astăzi vedem rezultatele insuficientelor măsuri adoptate: criza totală, structurală, a vechii paradigme…

Mai departe. Criza economico – financiară din Asia, cel mai puternic manifestată în ianuarie – martie 1998, dar şi pe urmă, a repus, practic, în actualitate personalitatea economică a celebrului medic psihiatru Charcot, cel care a lansat celebra deviză – cu o mare relevanţă în economie – „Il n'y a pas des maladies, il n'y a que des malades". Cuvinte ce personalizează de fapt, cât se poate de limpede, manifestarea foarte diferită a unui fenomen general în situaţii de caz concrete. Să urmărim, aşadar, câteva din cauzele crizei, din implicaţiile şi efectele ei de anvergură, din soluţiile avansate. Deci, demarajul „de suprafaţă" al crizei a fost reprezentat de crahul bursier şi monetar înregistrat în ultimele 10 – 12 săptămâni ale anului 1997, dar şi în 1998, cu precădere în state precum Coreea de Sud, Thailanda, Indonezia ş.a. Bursele de valori din asemenea ţări „sinistrate" au „căzut" în medie cu mai mult de 50 la sută, iar monedele naţionale s-au depreciat – uneori concomitent, uneori consecutiv – cu mai mult de un sfert, în raport cu dolarul american.

Cazul Coreei de Sud a fost elocvent. Să-l urmărim. În ultimele 7 luni din anul 1997 (şi continuând în 1998) cursul monetar a scăzut cu 50 – 80% faţă de moneda Statelor Unite. Şomajul sau spectrul său ameninţător si-au aruncat mantia asupra a peste 30% din populaţia activă (cu precădere muncitori). Demonstraţiile de stradă şi etichetările au devenit tot mai violente. A fost cerută realizarea imediată a promisiunilor făcute cu larghețe în campania electorală prezidenţială din decembrie 1997, o campanie care a ocolit iniţial ecuaţiile economice, dar care a fost nevoită, „pe ultima sută de metri", să implice candidaţii în configurarea unei perspective mai mult vulnerabilă decât certă. De exemplu, decis parcă să preia în mână destinul economiei, unul dintre candidaţii la alegerile menţionate, în lipsă de altceva, a apelat la o soluţie „originală": a scos din buzunar o hârtie de 100 de dolari, anunţând camerele TV că merge la bancă pentru a o schimba în „Woni", sfătuind pe toţi telespectatorii să-i urmeze exemplul. „Este o măsură esenţială – afirma candidatul la preşedinţie – pentru a opri căderea vertiginoasă a monedei naţionale coreene". Chiar dacă gestul a fost spectaculos – şi nu fără unele posibile efecte relevante – acesta reprezenta foarte puţin comparativ cu măsurile impuse de complexitatea şi profunzimea crizei. Cred că noi, în România, acum, cunoaştem astfel…

Dar care au fost, concret, motivaţiile crizei? Cu precădere, tot pentru Coreea de Sud, dar nu numai, s-a „spart" finalmente „balonul cumulativ tot mai vulnerabil al creditelor luate de întreprinderi de la bănci, dovedindu-se incapacitatea unităţilor respective de a restitui banii luaţi, insolvabilitatea lor în raport cu termenele de restituire contractate şi recontractate în mai multe rânduri. Practic, împrumuturile au fost folosite de întreprinderile în discuţie pentru extinderi şi expansiuni amplu sprijinite de stat şi guvernele care s-au succedat în ultimele decenii. „Vestea proastă" a fost, însă, că o astfel de alianţă nu s-a materializat doar în mai mulţi ani de „creştere economică ameţitoare", doar – aşa cum se afirma – într-o amplificare sensibilă şi grotească a corupţiei, ci - lucrul cel mai important – ea s-a dovedind în final ineficace în raport cu cerinţele şi exigenţele pieţei mondiale. Declaraţiile optimiste făcute de-a lungul timpului de factori politici sud-coreeni, precum şi de experţi, funcţionari şi demnitari ai unor mari şi puternice instituţii financiar – monetare mondiale – este amintit astfel Fondul Monetar Internaţional care, chiar şi în luna octombrie 1997, aprecia laudativ maniera în care se dezvoltă economia Coreei de Sud – nu au fost în măsură nici „să acopere" şi nici să înlăture lacunele de competitivitate tehnică şi economică ale expansiunii, să consolideze, să fortifice această dezvoltare. Unii analişti, bazându-se pe fapte, dar şi pe o practică des întâlnită, au menţionat caracterul deliberat al acestei evoluţii, astfel ca epilogul ei, prin consecinţele pe care le antrena, să poată relaxa piaţa mondială de presiunile giganţilor sud-coreeni etc. Alte opinii – îi citâm în acest sens pe Andrew Sherry, Shim Jae Hoon şi Charles S. Lee de la „Far Eastern Economic Review" din Hong Kong – susţineau că marasmul în discuţie „ţinea" de interese şi responsabilităţi din chiar inima ţării: „birocraţii care gestionează economia; bancherii care au urmat ani şi ani instrucţiunile lor; „conglomeratele" şi consorţiile care domină principalele sectoare din economie;

George Soros

sindicatele susţinute chiar de organizaţiile studenţeşti radicale".

Un punct de vedere diferit releva, la aceea vreme, în „Financial Times", financiarul George Soros, care, pe de o parte, lărgea perimetru crizei, iar, pe de altă parte restrângea responsabilităţile acesteia, în bună măsură, la F.M.I. „Sistemul financiar internaţional este afectat de o criză sistemică, dar noi refuzăm să o recunoaştem" – arăta atunci G. Soros. „Programele de ajutoare sunt destinate să restaureze încrederea în sectorul privat dar, din nefericire, monedele naţionale din ţările debitoare continuă să se deprecieze, ceea ce accentuează problemele îndatorării şi agravează climatul de neîncredere. Sunt defecte pe care, din păcate, F.M.I.- ul le acoperă şi trebuie revăzută misiunea acestei instituţii" – mai sublinia cunoscutul om de finanţe. De fapt, se arăta, sistemul privat este rău plasat, pentru a-i fi acordate împrumuturi la scară internaţională. Acesta: a) nu posedă informaţiile unei judecăţi echitabile; b) este indiferent faţă de echilibrul macroeconomic al ţării împrumutătoare, obiectivul său fiind realizarea unui beneficiu maxim cu minimum de riscuri; c) prezintă acţionari al căror comportament este, deci, neîndemânatic şi rău conceput. În asemenea condiţii, mai scria Soros, excesele încep întotdeauna printr-o creştere excesivă, urmată de o corecţie care este mereu dureroasă. Prin intervenţia F.M.I şi a altor instituţii asemănătoare, efectele corecţiei sunt resimţite mai dureros de către debitori decât de către creditori. Ceea ce explică, după fiecare astfel de tulburare, o întoarcere destul de rapidă la o creştere economică anapoda, de aici înainte fiecare criză desfăşurată după scenariul amintit fiind cu mult mai greu de stăpânit. Şi nu se poate spune că foarte cunoscutul om de afaceri nu a avut dreptate.

Legat de criza din Asia, mult mai vehement a fost atacat F.M.I.-ul, tot în „Financial Times" de către americanul Jeffrey Sachs, directorul pe atunci al lui „Harvard Institute for International Development". Intitulându-şi articolul „Periculoasa putere a Fondului Monetar Internaţional", J.Sachs menţiona că în ultimele 3 luni, respectiv noiembrie şi decembrie 1997, ianuarie 1998, F.M.I.-ul, „această unică – şi secretă instituţie – a dictat condiţiile sale în materie economică la 350 milioane de persoane în Indonezia, în Coreea de Sud, în Filipine şi Thailanda. El a acordat mai mult de 100 de miliarde de dolari împrumuturi cu banii contribuabililor. Dacă nu sunt concepute şi finalizate corect, asemenea «planuri de salvare» se rezumă doar la a ajuta câteva zeci de bănci internaţionale pentru a-şi acoperi pierderile consecutive generate de angajamentele riscante, obligând, în acelaşi timp, guvernele asiatice să garanteze pierderile sau tranzacţiile private hazardate. Şi totuşi, deciziile F.M.I.-ului nu au făcut obiectul nici unei dezbateri publice, nici unui comentariu sau examen" – conchidea economistul american.

Se mai arată că F.M.I. reproşa, fără să clipească, guvernelor asiatice profundele lor lacune din politica lor economică şi financiară. Dar nu era, oare, constructiv – se ridica întrebarea – ca demnitarii F.M.I. să reflecteze la raţiunile pentru care tabloul economic asiatic le părea atât de strălucitor cu doar puţin timp în urmă, deoarece numai o astfel de reflecţie poate configura, în mai mare măsură, adevărul în ce priveşte situaţia economică, din timpul crizei, din Asia? Cum aici aveam de-a face, în mare parte, cu bugete publice echilibrate şi chiar excedentare, cu o inflaţie slabă, cu o cotă ridicată de acumulări pentru menaje, cu bune perspective pentru creşterea exporturilor, rezulta limpede că Asia nu a „căzut" din cauza unei crize fundamentale în economie, ci în virtutea unei „acoperiri" masive, insuficient gândită şi fundamentată, a creanţelor pe termen scurt ale întreprinderilor relativ vulnerabile. Se puteau releva din timp date fundamentale care puteau preveni o contradicţie economică. În fapt, nici o judecată de esenţă nu este in măsură să explice catastrofa financiară care s-a abătut asupra regiunii, mai mult decât instaurarea aici a unei panici financiare cu efecte dezastruoase – desprinde o concluzie de sinteză J. Sachs.

Dar, care au fost constrângerile şi implicaţiile crizei economice din Asia? În mod deosebit pentru Coreea de Sud – dar şi pentru alte state în situaţie critică – şi în schimbul sprijinului său, F.M.I. recomanda tratamentul cu „băutură amară". Anume, creşterea unor taxe şi impozite, excedente bugetare cât mai substanţiale, închiderea sau restructurarea întreprinderilor „fragile", deschiderea esenţială a economiei către concurenţă,

„căderea" unor bănci vulnerabile, creşterea sensibilă a şomajului (în consecinţă) etc. „Tranziţia" spre o anume normalitate se vădea sinonimă, în tot mai mare măsură, cu falimentul în cascadă al întreprinderilor, cu crize bancare dramatice, cu conflicte sociale deloc liniştitoare. „Dacă asemenea procese dureroase sunt ocolite sau amânate – remarcau analişti de marcă – dacă refuzăm să rezolvăm slăbiciunile noastre, recunoscându-se inerţia decizională la nivelul unor mari consorţii şi al guvernelor, riscăm să sucombăm sub influenţa Chinei, „potrivit unor opinii", în avânt economic deloc neglijabil". Se amintea, totodată, referitor la Coreea de Sud, că ţara ar putea fi mai mult handicapată în condiţiile costului exorbitant al unei ipotetice reunificări cu Coreea de Nord.

Foarte îngrijoraţi de astfel de evoluţii deosebit de cenuşii, analiştii vestici au luat în calcul chiar veritabile seisme într-o „dublă ameninţare asupra ţărilor dezvoltate". Primul şoc era cel FINANCIAR. „Sistemul bancar asiatic se înconvoaie sub greutatea creditelor dubioase care nu vor putea fi niciodată rambursate" – remarca Kenneth Courtis. O estimare a acestor credite, numai pentru băncile japoneze, se ridica la circa 3.500 de miliarde de franci francezi. Falimentul astfel al unei importante părţi din instituţiile bancare antrena în prăbuşire bănci occidentale, ceea ce exprimă, evident, dimensiunea deloc neglijabilă a primului şoc. Cel de-al doilea şoc, mai mult decât previzibil, era menţionat cel ECONOMIC. Iată, în linii mari, un astfel de scenariu probabil amintit atunci: statele asiatice vor reduce importurile lor, numai Indonezia – aflată şi ea cu economia într-o stare mai mult decât critică – urmând să suspende sau să anuleze 15 mari programe de investiţii, echipamente, iar Coreea de Sud să încetinească, până la valori aproape de zero, ritmul investiţiilor sale infrastructurale. Toate acestea se constituiau într-o lovitură deloc plăcută pentru întreprinderile implicate din ţările dezvoltate. Un aspect, deci, al chestiunii. Celălalt, deriva din faptul că, potrivit unor prognoze pe cale deja de a se materializa la niveluri superioare celor avansate, „dragonii" Asiei îşi „devalorizează devizele" în scopul stimulării, al creşterii exporturilor lor. Iar industriile europene şi americane riscau astfel să fie nevoite să-şi reducă costurile pentru a face faţă unui asemenea război al preţurilor.

Un astfel de „scenariu negru" putea provoca o deflaţie notabilă, ceea ce însemna o scădere generală şi artificială a preţurilor. Or, erau experţi care arătau că acest veritabil crah economico – financiar putea costa între 0,3% şi 0,5% din creşterea economică europeană. Pesimist, Kenneth Courtis, analistul de care am amintit, de fapt strategul bursier al lui Deutsche Bank, locuind la Tokio, omul considerat unul dintre cei mai buni specialişti în economia şi finanţele ţărilor asiatice, întrevedea cu foarte mare greutate o soluţie pentru ieşirea din criză, efectele negative prelungindu-se cu insistenţă.

…Multe din consideraţiile, din previziunile anunţate s-au materializat aidoma, cu precădere, economia statelor emergente din Asia de Sud – Est revenindu-şi cu greu, cu foarte mult greu de pe urma crizei financiare respective. În opinia noastră, era o criză financiară cu terminaţii economice importante, efect al unui ciclu economic generat de vulnerabilitatea economiilor, într-o măsură sau alta, speculative. Asemănătoare, dacă nu foarte asemănătoare, cu ceea ce s-a întâmplat în economia SUA, a multor state europene, practic pe întreg globul din august - septembrie 2008 încoace.

Există, dar, astăzi, în lume o criză structurală de paradigmă economică – un ciclu început prin 1934 şi „intrat acum rău de tot la apă" – pe care s-a pliat şi se pliază, cu efecte foarte dureroase, o criză pe termen scurt, poate mediu a economiei speculative. Iată de ce nu putem face o afirmaţie certă referitoare la asemănarea izbitoare a actualei crize cu cea din 1929 – 1933. Dar, care ar fi în fapt elementele care disting criza actuală de cea din 1929 – 1933? Vom încerca o astfel de analiză comparând cele cinci cauze fundamentale ale crizei din 1929 – 1933, relevate de John Kenneth Galbraith în celebra sa carte „Criza economică din 1929" (Payot, Paris, 1989) cu ceea ce s-a întâmplat şi se întâmplă în prezent, utilizând şi câteva consideraţii ale americanului St. Foley. Ne spunea, dar, J.K.G., că în SUA, în 1928, inegalităţile de venituri atinseseră apogeul ca urmare a unui anume boom financiar ce a permis unora să dobândească imense averi. De altfel, ne-am referit şi noi în acest sens. Or, acum, situaţia în SUA a fost şi este asemănătoare. De vreo doi trei ani încoace, 5% dintre cei mai bogaţi americani ajung să stăpânească aproape 40% din totalul veniturilor menajelor (în 1928, circa o treime din totalul veniturilor respective). Tot J.K.G. ne mai spunea că „în 1929 se vădeau caracteristice piramide de întreprinderi compuse din mari societăţi holding, care controlau mari segmente ale sectoarelor de servicii colective, pentru drumurile de fier şi loisir-ul. Cum aceste holdinguri utilizau dividende vărsate de către filialele lor pentru a plăti dobânzile la datoriile colosale contractate, orice întrerupere a intrărilor de bani astfel risca falimente în lanţ. Pentru a o evita, conducătorii fiecărui holding au <<îngheţat>> investiţiile în ansamblul structurilor respective, amplificând astfel depresiunea". Atunci, deci. Dar acum? În general, societăţile cotate la bursă (în afara sectorului financiar) sunt astăzi mai puţin greu îndatorate şi au angajat lichidităţi pe perioade îndelungate. „Conglomeratele" s-au ţinut la ceva distanţă de moda bursieră vreme de circa 30 de ani. Ceea ce diferenţiază lucrurile. Nu se poate spune însă la fel de acele întreprinderi „societăţi de capital – investiţii", greu îndatorate. Cum vor putea ele să răspundă exigenţelor deţinătorilor de obligaţii pe care le-au emis? Şi vor continua oare să investească,

relansând economia? Aproape cert, nu, situaţia economică rămânând încordată.

Mai departe. Panica. Galbraith „arunca" mai degrabă greşeala pe deponenţii bancari care văzând economiile vecinului spărgându-se în ţăndări, odată cu falimentul unei bănci, s-au precipitat, de treamă să nu păţească acelaşi lucru, să-şi retragă depunerile de la alte bănci. În cursul primelor 6 luni ale anului 1929, în prefaţa marii crize, 345 bănci americane şi-au închis porţile, ceea ce nu a reprezentat decât un debut, timid prin comparaţie cu ceea ce a urmat. Sistemul bancar actual este, însă, mult diferit de cel din 1929. Totodată, căderea în SUA a pieţei imobiliare rezidenţiale şi numărul imens de neplăţi pentru creditele ipotecare au avut, însă, în sistemul financiar, efectul „bulgărelui de zăpadă". Acolo unde valoarea miilor de miliarde de dolari în obligaţiuni şi alte produse derivate depindea de intrarea valului de venituri menţionate care nu a mai intrat. Ca atare, băncile au oprit împrumuturile, iar instituţiile financiare au început să-şi evalueze pierderile şi „să-şi lingă rănile". Oricum, „mai mult control" decât în 1929 – 1933, având în vedere şi învăţămintele desprinse din experienţele parcurse. Al patrulea aspect. După primul război mondial, Statele Unite deveniseră o ţară creditoare, cu un puternic excedent comercial pe care îl investeau în împrumuturi acordate guvernelor străine. Acum, situaţia este tocmai „pe invers", Statele Unite fiind, mai ales, o ţară debitoare. Sub acest aspect, urmările pot fi mai grave decât cele de după 1929 – 1933. În sfârşit, ne spune J.K.Galbraith, şi am arătat aceasta şi noi, mai mulţi economişti şi din cei care dădeau sfaturi şi avize în materie economic în 1929 – 1933, s-au vădit, în confruntarea cu probleme grele, aproape mereu lamentabili. Atunci guvernele au sporit impozitele şi au tăiat din cheltuielile publice, când, practice, trebuiau să procedeze invers. Or, acum, Barack Obama, deşi doreşte o anume „îngreunare" a fiscalităţii, într-o măsură mai evident, a promis cheltuieli publice în stil keynesist, via proiecte de infrastructuri, destinate să susţină ocuparea. Totodată, autorităţile monetare americane se vădesc mult mai pespicace.

După cum subliniază acelaşi Stephen Foley, putem stabili mai multe asemănări cu criza din 1929 – 1933, dar lucrurile se vădesc întrucâtva diferite. Vom reuşi, totuşi, ieşirea din criza economiei speculative, desigur, după o depresiune caracterizată de acumularea de multă energie negativă, de multe dureri şi lacrimi. Rămâne însă să depăşim, criza structural de paradigma, ceea ce este şi va fi mult mai dificil. Cu atât mai mult cu cât „răul" deja făcut este ireversibil. Mai este posibil să diminuăm câte ceva din viitoarele efecte…

Bibliography (selections)

Michel Beaud, *Histoire du capitalisme de 1500 à nos jours/ The history of capitalism from 1500 until today*, Editions du Seuil, Paris, ed.1990.

F. Clairmonte et J. Cavanagh, „Le club des deux cents"/„The twenty cents club", Le monde diplomatique, decembrie, 1985 ºi numerele urmãtoare.

Ronald Craig, *La semaine ou l'Amerique a fait faillite*/ Expansion, 19 oct.-8 nov.1979. Vezi şi Dan Popescu. Terra. Lumini şi umbre. Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1988.

Henry Ford, *Ma vie et mon oeuvre/My life and my work,* Playot, Paris, 1927.

John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of Mr.Churchill*, 1925 în *Essays in Persuasion*, Norton Library, New York, 1963, III,5.

C.P. Kindleberger, *The World Depression, 1929-1939*, University of California Press, 1973.

Joseph Lajugie, *Les doctrines economiques/The economical doctrine,* Presses Universitaires de France, Paris, 1987.

Jacques Lesourne, *Les mille sentiers de l'avenir/*, Seghers, Paris, 1982.

Mihai Manolescu, *Théorie du protectionnisme et l'échange international/Theory of protectionism and of the international exchange*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

Dan Popescu, *Economie generală/General economics,* Universitatea din Sibiu, coordonator, coautor, Ed. Continent, 2005.

Dan Popescu (semnat D. Genvra, în memoria bunicului autorului, general Dumitru Vrăjitoru) Garda personală a doctrinei liberale: Domnul Interes şi Doamna Iniţiativă, „Liberalul", nr. 1/5 ianuarie 1990.

Dan Popescu, *Civilizaţie şi Industrie/Civilization and industry*, Ed.Albatros, Bucureşti, 1981, p. 58-67.

Dan Popescu, *David Ricardo la 220 de ani/David Ricardo at 220 years*, „Continent", nr.14/1992 şi 15/1993.

Dan Popescu, *Jurnal economic/Ecomomical journal*, Ed. Continent, Sibiu-Bucureşti 2007.

Dan Popescu, „Ameninţări planetare", I-II, Economistul, 4-5 oct. şi 7 oct.2008.

Dan Popescu, *Criză şi postcriză. Basculări dureroase în economia lumii*, Economistul, 19 noiembrie, 2008.

XXX, Banque mondiale, „Rapport sur le developpment dans le monde", 1989.

XXX, *Economic Report of the President*, 1985, Washington, 1985.

XXX, Unites States Departament of Commerce, Survey of Current Business, June, 1989.